

ישראל גלור

תנועה על חורבות

תולדות תנועת השומר-הצעיר בפולין אחרי מלחמת-העולם השניה

ישראל גלור (1919–1970), יליד רובנה (פולין). כנער הצטרף לתנועת „השומר-הצעיר”. ב־1937 יצא להכשרה וב־1938 נקרא לפעילות בהנהגה הראשית של תנועתו. ב־1940 הגיע לריכוז וילנה ופעל בו עד לפרוץ המלחמה בין גרמניה וברית-המועצות. עבר לרוסיה ולאחר גזריו רבים השתקע עם חברי „השומר-הצעיר” סמוך לסאמארקאנד שבאסיה התיכונה. בשל פעילותו הציונית בטחנות גאלץ בארבע שנות שהותו בברית-המועצות במקומות שונים. ב־1944 הגיע בעקבות הצבא האדום לפולין וכשנתיים וחצי היה פעיל הן בהקמת מן ההגיסות של התנועה השומרית והחלוצית והן בתנועת ה„בריתה”. כן היה נציג תנועתו בוועד היהודי המרכזי בפולין ומייצגת של שארית הפליטה. ב־1947 עלת ארצה לקיבוץ ניר-ידוד. במלחמת השחרור נלחם בעזרת צה"ל ונפצע בכיבוש בית-שאן. היה פעיל בקיבוץ ובקיבוץ הארצי בתפקידים שונים. הרישומה הבאה היא עיקרו של דיון-חשבון שהכין ישראל גלור בשנת 1947 על תנועת „השומר-הצעיר” בפולין-שלאחר-המלחמה. ההערות שבסוף הן מטעם מערכת הילקום.

ראשוני תנועת השומר-הצעיר לאחר המלחמה הגיעו מתיערות ומהבונקרים; הם הגיעו כפארטיזאנים או כחיילים של הצבא האדום והצבא הפולני. עליהם נוספו אלה שבאו מברית-המועצות כפליטים, אִתם קויים במשך שנות המלחמה קשר מהארץ ומטהראן באמצעות אלפי מכתבים ובהם דברי עידוד ועצה לימים יבואו. לא מעטת היתה גם הצורה החומרית שאיפשרה להתקיים מעמד בשנות הרעב והעוני. אלה שמצאו מקלט בברית-המועצות נשארו נאמנים לתנועת והאמינו כי יבוא יום

וינשימו חלום עלייתם ארצה. הם ידעו להתלכד, לקיים קשרי-חברים ביניהם, לשמור על זיקת התנועה ולעזור לחלשים ולכושלים.

מבין הלוחמים והפארטיזאנים על אדמת פולין נשארה בעיקר קבוצת חברי התנועה. משרידי גיטו וילנה,¹ שהיוו את הכוח הנחשבוני החזק לחופי הארץ. מביניהם יצאו המתייצבים בראש הנהיגה התמונית של היהודים ממזרח אירופה אל הארץ, אשר בבורא הזמן הקיפת מאות אלפים משארית הפליטה.

התנועה השומרית המתודשת בפולין שלאחר המלחמה החלה בלובלין הנושח-רת, אשר הפכה למרכז מדיני זמני של המדינה הפולנית ומרכז לשרידי יהדות פולין. בלובלין נפגשו לראשונה שרידי גיטו וילנה עם החזורים מברית-המנוצחות.² פגישה זאת היוותה את היסוד לקימונה של התנועה ונתנה לה את תנופתה הרעיונית והארגונית לעתיד לבוא. שרידי התנועה ראו עצמם חלק מתיחדות הנשארה. בפניה תועמדה רק מטרה אחת — לעלות ארצה. אם כן, למה להקים מחדש מסגרות תנועתיות ישנות?

יהדות פולין ששידדה, ומנתה עשרות אלפים בלבד, היוותה ציבור של פליטים מהפשי דרך בוזים, ברבים מהם הטביעה המלחמה סימני-היכר חזקים. בלויים וקרועים יצאו ממחבואיהם, ולא נמנעו מלשלוח ידם גם בעסקים מפוקפקים. היער והמחנה חינו רבים להלך-מחשבות זה. הכל נתרס. חיי חברה תקינים לא היו קיימים והעתיד מעורפל.

על רקע של חיי-ניוון אלה התבלט במיוחד המחנה שהתחיל להתארגן בתנועות הציוניות. מחנה זה השב בפשטות כי צריך לקחת את המון בית ישראל ולהעבירו ארצה. מעטים חשבו כי עוד קיימים תפקידים ציוניים על אדמת פולין. ניתוק השנים והשאפה לצאת מפולין יצרו את האמונה, כי אך תפקיד אחד קיים — לעלות ארצה.

לא נעלמו מנציחי הגלות המושבעים, הקומוניסטים היהודים והבונדאים לשעבר. אלה לא למדו כלום משואת המלחמה וכאיכולתם הרבה האמינו כי אפשר להחיות את החיים היהודיים בלי יהודים ולהקים על הרבנות וקבריהם.

בתוך המחנה הציוני נתבלטו במיוחד התנועות החלוציות, בעיקר, "השומר-הצעיר" ו"דרור", כשלצידם ניצבות ספלגות השמאל הציוני, שהיו מאורגנות ב"ליגה למען ארץ-ישראל העובדת".

ראשיתה של ההכשרה, בקיבוצים על שם "לוחמי הגיטאות", היתה משותפת ל"השומר-הצעיר" ו"דרור". בימי המלחמה נכרתה ברית דמים בין שתי תנועות אלו. מבין לוחמי השוה"צ כמעט שלא נשארו חברים,³ והמעטים ששרדו עזבו את פולין עוד לפני התלקחות השרידים, ביצאם להתייצב בראש תנועת הבריחה. מאווי האחדות היו חזקים והרגשת היתמות אצל שרידי שתי התנועות, שהיו פעם המוניות, קירבה לבבות. הם האמינו בשיתוף-פעולה ורצו בו בכל מאורם. שיתוף זה הביא להקמת "חזית שמאל" מול "האחדות", שכלל את הציונים הכלליים, המזרחי, הרביוניסטים ואף את התאחדות-גורדוניה. הקירבה האידיאית והחברתית והתפקידים החדשים המשותפים חייבו מגע הדוק. אולם מגע זה לא טישטש את הסוגי בין שתי התנועות הקיבוציות ואת הייחוד של כל אחת מהן. שרידי השוה"צ

תנועה על תרבות

היפשו דרך לחידוש מסגרתה הישנה של התנועה. הם האמינו כי הדבר ייתכן במסגרת משותפת עם תנועת „דרור“, ותוך אמונה זאת קמו גרעיני ההכשרה המשותפים. בהמשך הזמן נתברר כי הקמתה מחדש של תנועת „השומר-הצעיר“ חיתכן רק בויקת ישראל ל„קיבוץ הארצי“, אף במציאות הפוליטית.

בחודש מאי 1945 נתקיים בעיר לודו כינוס השומרים הראשון על אדמת פולק המחדשת. בעקבותיו הוציאה המזכירות הראשית את הקריאה הבאה:

אחים ואחיות,

רק עתה תרשתק רצם התותחים על פני אירופה השדודה. עוד קורא דם מיליונים היהודים, שזעלו לטבח במחנות ההסגר, ביערות פולין ורוסיה, בגיטאות, בערים ובעיירות. עוד וועק דם חברים וחברות, אחים ואחיות, אשר הקריבו את נפשם, בהגנים על כבודם, כבוד היהודי והאדם.

טרם נעשה החשבון האחרון לטראגדית הלאומית הגדולה, אשר בהיקפה ובאימתה לא היתה כמות בתולדות העם היהודי, החל מחורבן הבית הראשון. טרם התגבשה דמות היישוב הקם על חורבות פולין, טרם הוקם מחדש הקשר החי והחוט עם חברינו ומוסדותינו במערכת ההגשמה החלוצית בארץ-ישראל והנה נתקיים הכינוס הראשון של שארית פליטת השומר-הצעיר בפולין.

המלחמה לא פגשה את חברינו במבוכה, בתנאים האפשריים, בערים ובעיירות, המשיכנו את העבודת החינוכית בכל היקפה. ראשונים היינו מיוזמי ומנשימי התנגד בגיטאות ובפארטיזאנים. בדמי אחים ואחיות נכתב פרק חדש בתולדות תנועתנו. תזכור התנועה לבצה את חברינו, שנפלו במערכת ההגנה על כבוד העם, ייחרתו שמוותיהם בשורת הקדושים והטהורים, שנפלו על מזבח ההגשמה החלוצית. אנו רואים מחובתנו ותפקידנו הראשון גיבוש וליכוד התנועה למילוי יעודית ותפקידית החדשים בתנאי הציבוריות היהודית. חזורי אחריות לגורל התנועה, מלווי רטט פנימי על שלימותה וגיבושה, התכנסנו בימים האחרונים לחודש מאי חברים מתערים המרכזיות: וארשה, לובלין, לודו, קראקוב, סוסנוביץ, ביאליסטוק. השיחה הביאה לכיטוי את הדאגה, אשר מלווה את כל אחד לעצמיות הרעיונית והאירגונית של תנועתנו על עמדתנו החלוצית בתוך התסבוכת הקיימת ברחוב היהודי.

ממסיבה זו הגנו שולחים את ברכתנו הלכבדית לתנועה העולמית והקיבוץ הארצי השומר-הצעיר. מטעיןכם שאכנו כוחות בימי פרעות ודמים. לכם ואליכם מופנים פני עדת השומרים בפולין.

לריכוז פעולת התנועה נקבעה מזכירות ראשית ומקום מושבה בווארשה. ב־25 במאי התקיימה ישיבת המזכירות הראשית, בה הוחלט:

(א) עמדתנו כיום ב„החלוצ“ מחייבת אותנו לשיתוף מלא בפעולתנו האירגונית ובהופעתנו ברחוב היהודי.

(ב) אנו רואים מתפקידנו בכל עיר בה קיימת ציבוריות יהודית לרכז את החברים אשר השתייכו להסתדרות החינוכית וקיבוצי ההכשרה, לקבוע מזכירות

- מקומות שתעמודנה בקשר עם המזכירות הראשית. אנו רואים את המסגרת האירגונית של פלוגות חברינו במקומות כתאים חברתיים-כלכליים.
- (ג) פלוגות השומרים בכל מקום רואות מתפקידן ללכד ולרכז את חברי התנועה השבים למקומותיהם, החוזרים ממחנות-הסגר, לקשרם עם המזכירות המקומית, לברר להם את עמדת תנועתנו ברחוב היהודי; לתהיירם מתחצמולת הדימאגוגית של ה"איתודי", המכריוה על ליקבידאציה של מפלגות תוך יצירת מפלגה בעל-ביתית חדשה, בנצלה את התסיסה הקיימת ברחוב היהודי לארץ-ישראל; לברר את עמדתנו בשמירה על האופי החלוצי של העליה.
- (ד) כחתאם לתחלמות הכינוס על אירגון הנוער במסגרות קיבוציות משותפות עם תנועת "דרור", נוסף לקיבוצים בווארשה ובלודז', נוסד בימים האחרונים הקיבוץ בסוסנוביץ, מוכנה הדירה לקיבוץ בקראקוב, ועוד ידנו נטויה, על המזכירות בכל מקום לרכז נוער בגיל 16-20, מתאים להכשרה חלוצית, ובהתאם להוראות המזכירות הראשית, לאחר בדיקה רפואית מדוייקת לכוננם להכשרה.
- (ה) העובדים במקומות מעמידים את עצמם כיוזמי ומארגני מחנה ארץ-ישראל העובדת. במקומות בהם נמצאים חברי "החלוץ" ופועלי-ציון צ.ס., לתתקשר אתם מיד ולגשת לאירגון המחנה. על כל פעולה בכיוון זה לתתקשר מיד עם המזכירות הראשית.
- (ו) המזכירות הראשית ניגשת להקמת ארכיון התנועה מזמן פרוץ המלחמה. כל החברים אשר בידיהם חומר היסטורי מפעולת התנועה בזמן האחרון: עתונות, יומנים וכל דוקומנטאציה אחרת, או שיודעים אצל מי נמצא חומר מעין זה, מחוייבים לקבלו ולהעמידו לרשות המזכירות.
- (ז) אנו מחייבים את כל החברים להחדיר את החומר הזה לכל מקום בו נמצא אפילו שומר אחד למען הכיר את חברינו על המתהווה בתנועה.
- חזק ואמץ
המזכירות הראשית

2.6.1945 וארשה

פעילי התנועה יצאו לערים בהן שרדו יהודים לפליטה, והתחילו ללקט צעירים ולהביאם לקיבוץ התכשרה. הוקם סמינר לחינוך פעילים מבין הדור הצעיר. בחודש ספטמבר 1945 נתקיים הכינוס השני של התנועה ונתקבלו ההחלטות הבאות:

- (א) הכינוס של חברי השומר-הצעיר שהתכנס ביום 20-21.9.1945 בביטום רואה את עצמו כחוליה מלוכדת, רעיונית ואירגונית, בתנועה העולמית והקיבוץ הארצי השומר-הצעיר בארץ-ישראל.
- (ב) תפקידיה האקטואליים של התנועה הציונית הם: חתירה לעצמאות מדינית של העם העברי בארץ-ישראל, תוך יצירת רוב יהודי בה, גיוס עם ישראל למלחמה נועזת ומוחלטת על ביטול הספר הלבן, עליה המונית חופשית — כמאבקו על ציונות גדולה.

- (ג) הכינוס רואה על רקע החורבן האיום של היהדות האירופית כאחת השאלות הבערות ביותר של התנועה הציונית כיום, גיוס כל כוחות עם ישראל לתצלת שארית הפליטה של היהדות באירופה על-ידי יציאת הגולה של המוני ישראל, עלייתם לארץ-ישראל ויצירת תנאים להתייסבותם והבראתם.
- (ד) שאלת העם היהודי היא שאלה בין-לאומית שתיפתר בהישענות על כוחות הקידמה והסוציאליזם.
- (ה) הכינוס מקדם בברכה את עמדת המפלגות הקומוניסטיות, אשר לאחר שנים של עמדת שלילית לציונות, סוף-סוף הכירו בה כפתרון לשאלת היהודים וקיבלו עמדה חיובית למפעלנו הציוני בארץ.
- (ו) אנחנו תקווה שבירית-המעצמות כמדינת סוציאליסטית תתמוך במפעלנו הציוני ותראה בו תנועת קידמה.
- (ז) הכינוס מעריך את הפעולה הפורית המשותפת של השומר-הצעיר ודרור שנעשתה בחודשים האחרונים בפולין, שמצאה את ביטויה בהקמת קיבוצים, סמינריון לטדריכים, אירגון הפארטיזאנים וכו'.
- (ח) הכינוס פונה בתצעה להסתדרות דרור בפולין, שתצהיר את עצמה כהמשך לתנועה לאחדות העבודה (סיעת ב'), בה אנחנו רואים את הכוח המתאים לאיחוד השמאל בדרך לאיחוד כל תנועת הפועלים בארץ-ישראל.
- (ט) כתוצאה של התנאים הספציפיים של הנוצר היהודי בפולין אנו פונים בתצעה לתנועת דרור להתאחד בתנועה בשם השומר-הצעיר-דרור על-יסוד פרוגרממת פוליטית הולמת למגמותיו של השמאל בתנועת הפועלים בארץ.
- (י) אנחנו רואים את פעולתנו במסגרת „החלוץ” ההסתדרותי בשיתוף עם תנועת גורדוניה למען תגברת החינוך החלוצי בקרב שרידי הנוצר היהודי, אנו פונים לתנועות הנוצר-הציוני ועקיבא לשתף פעולה במסגרת „החלוץ” ההסתדרותי.
- (יא) הכינוס בוחר במוסד שיבוא במשא-ומתן עם תנועת דרור בפולין, אשר ייצג כמדין את המוסד הראשי של התנועה בפולין. הרכב המוסד: חייקה, מיכאל, שלמה, יהודה, בן, ישראל.¹

החרש תרציוני הבריא של שרידי התנועה תוליד להחלטות ברוח עמדתה של התנועה בארץ. אולם בשני הכינוסים ניכרת ההתירת לקיים את השותפות עם דרור. בימים ההם הוקם קשר המכתבים עם הארץ ועם שליחי התנועה באירופה. קשר זה קירב והמחיש את הבעיות הפוליטיות של היישוב ואת הצורך בבחירות רעיוניות של התנועה המתחדשת בפולין. חברי התנועה הבינו כי עליהם להקים כלים תנועתיים עצמאיים, כדי שהתנועה כולה תשטור על זיקתה לקיבוץ הארצי. ביטוי למגמת עצמאותה הרעיונית והאירגונית של התנועה ניתן בכינוס התנועתי השלישי, שאף הוא נתקיים בביטום, בחודש אוקטובר. בעקבותיו הוצאת הקריאה הבאה לתנועה:

החל מ-1920

אחים ואחיות,

אחרי שנות השטמה ורצח, מנותקים מיסודות חיינו ומפוזרים נאספנו שרידי התנועה הפולנית לעצב את דמותנו מחדש. מלומדי נסיון מר ולא פעם אכזריי אכזבות ומרירות עשינו את הנסיון הבריא לשוב למקורותינו הרעיוניים והחינוכיים.

נאבקנו קשה במשך 9 חודשים. רצינו למצוא לנו שותפים במאבק זה על קיום היהדות והציונות הסוציאליסטית. בארץ נמשך לעת-עתה משאומתן בין מפלגות השמאל: השומר-הצעיר, התנועה לאחדות-העבודה ופועלי-ציון. השומר-הצעיר רואה באיחוד זה סיכוי לשנות פני תנועת הפועלים בארץ-ישראל ופני ההסתדרות. קשה לנבא אם משאומתן זה יזכת בהצלחה.

ראינו אפשרות להעביר את האיחוד הזה כן, על האדמה הספוגה דם של 3 מיליונים יהודים. חתרנו בכל כוחותינו לאיחוד עם תנועת דרור, שהביעה ברובה את קירבתה הרעיונית לתנועה לאחדות-העבודה. למרות רצוננו העז לא מצאנו את הדרך לאיחוד זה. תסכנת של פילוג הקיבוץ המאוחד לא איפשרה לחברים מדרור להצהיר את עצמם לתנועה לאחדות-העבודה ולא רצו לקבל את התביעה הצודקת של בהירות הדרך הרעיונית והמסגרתית המשותפת. לא רצינו ליצור תנועה נוספת בתנועת הפועלים העברית. שאפנו לאיחוד המסגרות התנועתיות הקיימות מבלי לטשטש את עקרונותינו הרעיוניים והחינוכיים. רצוננו זה עד היום לא נשא פרי. חננו אחרי בידורים ארוכים, בהם הובלט ההכרח של קיום התנועה כל זמן שהאיחוד הזה לא יקום.⁵

דווקא בזמן של עירעור היסודות הסוציאליים והפוליטיים בין שרידי היהדות הפולגית, חננו רואים צורך בתעסקת החינוך וגיבוש דרכו של הנער היהודי, אנו מאמינים ביישורה החינוכי, הפוליטי והתרבותי של תנועתנו בארץ ובגולה. רק החדרת הייעוד הזה ועקרונותיו בלב הנער המפוש דרך לעצמו, ישיב לנו את האותו בקרנות החיים והבולע את כל הזהמח שבחיים קלים של ספקולאציה וביוון, את שחרי-המשקל האישי והשאופה לחיים יותר יפים והאמונה בהם.

איננו חושבים כאחרים, שהחינוך לתנועה מסוימת מוכרח להביא ללבות הצעירים את השלילה והשנאה לאחרים. „אין כווננו השואפים לשיתוף-פעולה, סולידאריות ואחוזה בין הכוחות הבונים בציונות ותנועת הפועלים" — כותב אלינו מאיר יערי באיגרתו לגולה. נתלכד סביב המפעלים הגדולים של עליה והצלחה במשותף עם כל כוחות הנער החלוצי תוך הדרכה וחינוך על עקבות אידיאית.

נבביר ונעמיק את העבודה התנועתית בחינוך הנער בקיבוצים שלנו. נהפוך את ערכי השומר-הצעיר נחלת הנער הקרוע והחדור פסימיוס וורס. נשיב לו את הצעירות הנכוח לתילחם את מלחמת העם. נחזיק בנאווה את דגל התנועה.

הוק ואמץ
ההנהגה הראשית

וארשה, 20.10.1945

נסתיימה תקופת הלבטים. מתחילה תקופת הסתערויות בחיי התנועה בפולין. באותם הימים הגיע לפולין בדרך-לא-דרך השליח הראשון⁶ של הקיבוץ הארצי והתנועה העולמית והתחיל המגע ההדוק והמפרה עם הארץ.

עד התחלת הרפאטריאציה מברית-המועצות בשלהי חורף 1945/46, היתה רוב יהדות פולין מורכבת מיצאי מחנות-הסגר, יערות, בונקרים ובעלי תעודות „ארייות". אנשים אלה היו כל ימי המלחמה בתוך לוע-הארי וניצלו בנס מהשמדה.

עם השיחרור שרדו על אדמת פולין רק 40 או חמישים אלף יהודים. אלה פנו לערי־מכירתם בתקווה כי ימצאו שרידים ממשפחותיהם, חלק מרכושם, אחיות ועוגן בחיים. הפגישת הראשונה עם המציאות היתה מרה מכפי ששיערו. בבתיה היהודים הילכו זרים ותשבים גראו בעיניהם כמוסיעים מעולם אחר. "חורשים", שמצאונם לא היה שקט, פחדו מפני המשטר הדמוקראטי העממי החדש, שמא יגולל את פרשת מעשיהם בימי המלחמה. הם לא היו בטוחים ברכוש השדוד שבידם. כדי למחות כל עדות אף הוסיפו הטא על פשע ונקמו במת שקם לתחיה. גם אחרי הגנצחון נרצחו יהודים רבים. בערים מרכזיות התחילו היהודים להתלקט ובעזרת המימשל החדש השתכנו בבתיים הרוסים למחצה וניסו לשלוח ידם במסחר ובמלאכה. התגובה לרצון חידוש החיים היהודיים לא איתרה לבוא. פולנים מוסתים התחילו לפרוע ביהודים. בחודש אוגוסט 1945 אירעה התנפלות בממדים גדולים על יהודי קראקוב. יהודים נהרגו ונפצעו באכזריות. ממשלת פולין הבינה את הסכנה שבליבוי האנטישמיות ובמעשי־הרצח, שכוונו גם נגד היסודות הדמוקראטיים שבאוכלוסייה. אולם היו אלה ימי בראשית, הממשלה לא שלטה במצב עד כדי מניעת פגיעה ביהודים.

עם הפרעות נתמוטטו הרבה אשליות על אפשרות קיום של חיים יהודיים כל שום, ולו גם לזמן־מה, השרידים נרתעו תוך נועה וייאוש. התחילה הבריחה לעבר הגבולות. האור הרחוק מהארץ עודד, הפיח אמונה, חיזק לבבות. הידיעות כי שליחי ארץ־ישראל במדי הבריגאדה היהודית נמצאים בדרכים ונושאים את הפליטים על כתפיהם גרם ליציאת רבים מפולין.

בשלב הראשון זרם הגורע לעבר הגבולות, מדרך על־ידי פעילי התנועות שידעו את אשר לפניהם והיו עשויים ללא־חת. בעקבותיהם הלך המון בית ישראל. חברינו היו פעילים בדרכי המעבר במספר גבולות תשוכים ואף עמדו בראש מרכזי תעפלה. הם אירגנו, הדריכו והעבירו עשרות אלפי יהודים. בשלהי שנת 1945 עזבו את פולין עשרות אלפי יהודים וביניהם גם קיבוצי־ההכשרה הראשונים של השומר־הצעיר שהוקמו אחרי המלחמה.

המוסד הרשמי שעמד בראש יהדות פולין היה, הוועד היהודי המרכזי¹, שהורכב מכל המפלגות היהודיות שפעלו ברחוב היהודי לפני סלחמת־העולם השנית, להוציא את מפלגת הימין החדתיים. למרות שהשומר־הצעיר היה ידוע כתנועת נוער ולא כמפלגה, ניתן לו מקום בתוך הוועד בין נציגי יתר המפלגות.² מצד ראשי הציבור היהודי, ללא הבדל גוון פוליטי, היתה הערצה לעמידת הגבורה של חברי התנועה נגד הנאצים וחלקת במאבק האנטי־פאשיסטי בימי המלחמה. לא זו בלבד ששם של יוסף קפלן, אריה וילנר ומרדכי אנילביץ' נישא בפי אנשי המחתרת היהודים, אלא שהממשלה הפולנית החדשה אף העניקה אותות הצטיינות גבוהים לחברי השומר־הצעיר שנפלו בקרבות הגיטו. עמדתה הפוליטית המיוחדת של התנועה בימי המלחמה ואחריה הוסיפו לחיזוק הרפעתה העצמאית במדינה ובציבוריות היהודית.

העזרת הכספית של יהדות העולם, בעיקר של ה"ג'ינט", ותקציבי הממשלה הפולנית לצורכי היהודים, היו מגיעים ברובם לידי, הוועד היהודי המרכזי, שכלכל

את ענייניו לאו דווקא לפי מרכיבי הכוחות שבו וכמובן שלא לפי המבנה של כלל ציבור היהודים; לעזוב את פולין ולעלות ארצה, הקומוניסטים היהודים, וחבריהם לדעה הבוגדאים, דימו בנפשם כי יוכלו לשקם את החיים היהודיים בצלו של המשטר הדמוקרטי החדש, שעדיין לא עודד נטיות אלו, והבין כי כל יהודי הרוצה לעזוב את פולין רשאי לעשות כן. העובדה שהתנועות הציוניות בהן מחויבים פעולה כחקמת קיבוץ הכשרה, מועדונים וקואופראטיבים; קיום עתונות עניפה; וחופש תעמולה לעזיבת פולין — מעידה כמאה עדים על מגמות המשטר החדש ביחס ליהודי פולין. המפלגות האנטי-ציוניות, שהיו בהן יותר עסקנים מאשר חברים וחברים, התבססו ב,רעד היהודי המרכזי, חלקו על קופתו ואירגונו וניסו להצר את צעדי התנועות הציוניות.

כדוגמת המבנה המפלגתי של „הוועד היהודי המרכזי” כמו ועדים דומים בכל ערי המדינה בהן היו יהודים; הם טיפלו ברוב ענייני היהודים במקומות, ובעיקר בהגשת סעד כלכלי ובקיטוט חיי התרבות.

בכל שלבי התפתחות היישוב היהודי בפולין ציינה אותו פעילות רבה, שלא עמדה בכל יחס למיספר היהודים ששרדו. העסקנים של כל המפלגות והתנועות חיו בזכרון המורשת המפוארת של חיי יהדות פולין לפני המלחמה, רבת המיליונים ופניפת המעשה התרבותי.

יכול להיות שאילולא תקוות הרפאטריאציה של יהדות פולין מברית-המועצות לא היו קמים כל הכלים האירגוניים בדמות ועדים, מוסדות, קיבוצים, בתי-נער, בורסות, מועדונים, בתי-ספר, כתבי-עת, בתי-הוצאה, תיאטראות, חוגי אמנות, ועדי סופרים ואמנים וכו'. עשרות האלפים שנשארו על אדמת פולין ידעו על מאות האלפים העומדים לחזור ונערכו לקבלתם. אולם בבוא הזמן, כאשר 150,000 יהודי-פולין מברית-המועצות נהרו לעבר יישובי היהודים בפולין, נתברר שהמעשים אינם יכולים לקלוט את הרבים. באותו זמן עמדה יהדות העולם סגד ואיחרה להגיש עזרה לאלה שהיו זכאים לקבלה.

בימי הרפאטריאציה

זרם הרפאטריאציה גבר בראשית 1946 והגיע לשיאו באביב ובקיץ של אותה שנה. חודשים ספורים ורמו ברחבי פולין עשרות אלפי יהודים שהגיעו במאורגן ברכבות מברית-המועצות. הנסיעה מרחבי בריית-המועצות נמשכה שבועות רבים, ובהגיעם לאדמת פולין היו עייפים ורצוצים. כל עוד היו נגיעות רכבות ספורות, כיוונו השלטונות את הבאים לערים שונות ושם היו הוועדים היהודיים דואגים לשיכונם. אולם כאשר גבר הזרם, לא היה בכוח הוועדים להשתלט על המצב ואז הגיעה שעתם של באי-כוח התנועות הציוניות. בעיקר חסרו אמצעים כספיים, כי מלבד שיכון צריך היה להאכיל את הבאים כבר כחודש הראשון ולספק את צורכיהם הראשוניים. עורחת של הממשלה הפולנית היתה כטיפול בים הגירוש, כאמור, איחר בהגשת העזרה.

* פנימיות.

התנועות התלוצצות עמדו במבחן הימים ההיסטוריים. הם לא חסכו עמל, אימצו את כוחותיהם הדלים, גייסו כספים וקלטו את הבאים. גייסים-קולטים מטעמן היו מחכים בתחנות-הרכבת של ערי-הקליטה, מסבירים לבאים איזו תנועה הם מייצגים ומהו קיבוץ ההכשרה או בית-הנוער, ומזמינים את הבאים לרדת עם מטלטליהם המעטים ולהצטרף לסידור מידי, באותם הימים ששטו באי-כוח התנועות התלוצצות על-פני שלווה התחתית והעילית ועל-פני פומרון הצפונית, הגיעו לעיירות נידחות, היפצו אחרי דירות ריקות או ארמונות עזובים שנשארו מימי הגרמנים, "סחבו" מיטות וכלי-מיטה, התדפקו על דלתות מוסדות יהודיים ופולגנים וקיבלו מעט אספקת לימים ראשונים. הקיבוצים הפכו לבתי-פליטים. בן-לילה צצו עשרות נקודות-יישוב יהודיות חדשות ובהם קיבוצי ההכשרה במרכזי-החיים.

הדמוגרפיה של היישוב היהודי בפולין אחרי המלחמה איננה דומה לזו שמלפני המלחמה. בתקופת הרפאטריאציה התרכזו היהודים במערבה של המדינה ובעיקר בחלקיה הגרמניים לשעבר: שלווה התחתית והעיר שציצין בצפון. בווארשה ההרוסה לא עלה היישוב היהודי במשך כל אותו זמן על אלפים אחדים, וכן היה המצב במרכזים יהודיים לשעבר כלובלין, ביאליסטוק, קראקוב וכו'. רק לודז' שימשה מרכז יהודי גדול יותר, בה גם התרכזו המוסדות והייחודיות של שארית הפליטה, לא כן היה המצב בשלווה התחתית, משם גורשו רוב הגרמנים והפולנים והיהודים הבאים הפכו את מקומם. בהרבה עיירות נוצר "רוב יהודי" לפני העיריה הגרמנית הטיפוסית על בנייה ורחובותיה המסודרים אוכלסו יהודים לרוב. העיר ריכבאך כונתה על-ידי הפולנים "הירבאך", כל יום יכולת לראות מאות רבות של "עמד" מסתובבים ברחוב הראשי או במקום השוק, משתדלים להיאחז באיזו פרנסה או ב"קנה-מכור", יש מי שפתח "עסק" בדמות חנות סידקית או מטולת, ודימת בגפשו כי הגה מתחדשים עליו ימים-עברו. אולם לאמיתו של דבר הכל היה ארצי, איש לא חשב ברצינות להכות שורשים בעיירות גרמניות יפות אלו ולהתיישב בדירות המפוארות שהשאירו אחריהם הגרמנים.

בראותם את "הרוב היהודי" בעיירות אלו, חשבו הקומוניסטים והבונדאים כי הגה הצליחו למצוא "טרטוריה" בשביל יהודי פולין והתחילו לדבר על "בירוביגאן שבשלווה". שליחים מטעמם באו בווארשה, חקרו וברקו, התחילו לתור אחרי חוות חקלאיות ובתי-מלאכה והכינו תוכניות על פרודוקטיביותאציה של פליטים שישבו על מיטלטליהם. למקומות אלה נהרו שליחי הארץ ועסקני התנועות, כינסו אסיפות-עם בנוסח הישן של "אקדמיות חגיגות", שהקהילו אלפים רבים, ובמקרים מסוימים אף את כל יהודי העיריה. הציבור היה צמא למלה יהודית, לדברי-נחמה, עידוד ותקווה. הם האמינו כי בכוחו של הנאם להביא את הגאולה. הקרקע תתה מוכנה למשיחיות, אם-כי המון בית ישראל מוכה-הגורל היה רחוק מתכונות של מאמינים במשיח. הוויכוח בין הציונים ומתנגדיהם נערך בנוסח שלפני המלחמה. נאם מול נאם, דעה מול דעה, כשמתנגדי ציון מבין העסקנים מחפשים תומכים בין היהודים, אף שאלה נפשם יוצאת לעליה לארץ-ישראל.

היהודים לא נקלטו במסק תארץ הנבנית. פולין החדשה נשמה אווירת בנייה

רשיקום. היא סינתזה הריסות בתי-חרושת, תיקנה מכונות והתחילה בייצור. פועלים פולנים ירדו למכרות התחילו לכרות את אוצרותי הרכים של חבל שלזיה. קמו מפעלי בנייה ופיתחה החקלאות. אלא שלבני-הרוכלים והמחרים לא היה מקום בכלכלה חדשה זאת. אי-פה אי-שם ניסו יהודים ללכת לבתי-חרושת, היו אף כאלה אשר ירדו למכרות או פנו לחקלאות. אולם כאלה היו מעטים, בעלי חברת או מלומדי עבודה מברית-המועצות, אנשים אשר מאסו בקיצבת הגזינט ולא רצו לשלוח ידם במסחר-השוק ובעסקי-מטבע מפקפקים. רוב היהודים היו עקורים, פליטים אשר צבאו על דלתות הוועדים היהודיים וקיוו למתת-יד של קרנות-עזרה.

הממשלה הפולנית לא יכלה להתחשט. היא תבעה פרודוקטיביוזאציה של הבאים. במשטר מתקדם אין יכולת להשלים עם קיום הולכי-כסל בצד עמלים, תעשיים מאמץ לקדם הריסות המלחמה. השלטונות הקציבו סכומי-כסף ניכרים, הוקמו קואופראטיבים למלאכה ואף היו מוכנים למסור חוות-חקלאיות וציוד, כדי ליישב חיילים משוחררים יהודים על הקרקע. הצעות אלו הופנו בעיקר אל הקיבוצים, שהיוו ריכוז נוער ומבוגרים, אליו אפשר היה לפנות ולתבוע. אולם הקיבוצים ממילא שאפו לפרודוקטיביוזאציה; זאת היתה מטרתם, להרגיל ולהכשיר את הבאים לחיי עמל בעתיד. אלא שמקורות הקיום היו מצומצמים ולא קל היה להגשים את צויה-עבודה.

ימי פרעות

עם בוא עשרות אלפי יהודים מברית-המועצות נתחדשה ביהודי-שאת אווירת האנטישמיות. בהופיע יהודים בעיירות של פולין הישנה, חזרה שוב התמונה של אנשים הנחפשים את עברם ונתקלים במבטיות-הזעם של „הרוצחים-היהודים“. את הבאים ברכבות לא קידמה תרועת השיחרור והנצחון; הם נתקלו בהלוויות של יהודים שרק תמול-שלישם הגיעו כמותם מטרחקים ועד שהספיקו למצוא מחסה ולקבוע דרכם לעתיד השיגתם יד המרצה. האימת והרצח הילכו בדרכים וברחובות. היהודי לא היה בטוח ברכבת, באוטובוס ואף לא בביתו. בעיירות פולין הסתגרו היהודים מאחרי מנעול ובריה וחיו בפחד תמידי. בקיץ 1946 הוחמר המצב הפוליטי בקשר עם משאל-העם שנערך במדינה. שוב עלו עלי-פני השטח כוחות השחור, שהתמדת והרצה שימשו להם נשק יעיל במלחמה נגד המשטר הדמוקראטי העממי. מאות פעילי המפלגה הקומוניסטית, אנשי בטחון וחילים נורו ברחובות ובדרכים.

הפוגרום של קילצה זינע והרס את האשליה המעטות. במשך חודשים מעטים יצאו 75,000 יהודים את פולין. ביום ובלילה, בדרום ובצפון, צעדו הפליטים בדרך-לא-דרך, כשתרמיל הנדודים הנצחי שוב על גבם. בראש הצועדים לעבר הגבולות היו שוב אנשי תנועות הנוער החלוציות, שטרם הספיקו להתחמם בקיבוצי ההכשרה לקראת תפקידיהם בקיבוץ בארץ.

על פרעות קילצה הניבה הממשלה בתריפות. הוצאו פסקי-דין מוות על הפורעים, למרות שהחברה הפולנית לא השלימה עם הוצאתם להורג של פולנים בשל פגיעה ביהודים. אולם הממשלה התייצבה ללא רתיעה. השלטונות תועמד בפני התפקיד להרתיע את הפולנים מפני מעשי רצח; והעונשים החמורים שתוטלו

על הפורעים העירו כי הממשלה יודעת ששנאת היהודים היא גם בנפש המשטר החדש.

לא היה כל ספק לגבי עמדתה של הממשלה הפולנית ליציאת היהודים מתחומי המדינה. העזרה שהושטה על ידי השלטונות בהעברת ההמונים לעבר הגבול, היחס החיובי לתנועות החלוציות ופועלם בהכשרת והערכת המפעלים השונים העידו כי הממשלה מבינה את השאיפות הציוניות של המוני היהודים.

במיוחד נענתה תנועת השומר-הצעיר ליחס מיוחד מצד נציגי השלטון. עמדה זאת זכתה של לוחמי הגיטאות שעמדו בקשר עם המחנות הפולניים. גם הקו הפוליטי, שמיזג שאיפה לשיחורור לאומי עם זיקה לכוחות הקידמה בעולם, היתה ידועה לצמרת הפוליטית. לא מבוטלים היו הקשרים עם כוחות הקידמה הפולניים בארץ ובטהראן בימי המלחמה. הם זכרו את העזרה שהושיטו אנשי השומר-הצעיר לקומניסטים וסוציאליסטים פולנים בארץ-ישראל בשעה שנדרפו על ידי אנשי אנדרס. דבר זה פתח דלתות משרדים ואוזני השלטונות היו קשובות לחסכרים על מצב יהודי פולין ועל הצורך לעזיבת המדינה ולעלייתם ארצה. שליחי התנועה מתארגן נתקבלו על ידי ראשי המדינה וזכו להערכה וכבוד.

קיבוץ-ההכשרה

קיבוץ ההכשרה, בית-הנוער והחווה החקלאית היו לפאר היצירה של התנועות החלוציות ברחוב היהודי החדש. שרידי התנועות החלוציות נשאו אתם את דמות הקיבוץ בימים ללא-תקווה וקיוו לראותו אי-פעם בחייהם. עם בוא השיחורור הבינו ותיקי התנועה כי אם יאחזו בציצית ראשם של הנשואים ויתלשו אותם מהמציאות המיאשת והמנוונת, רק אז יצליחו לכבשם לתנועה ולרעיון חי התשנונה בארץ.

קיבוצי ההכשרה הראשונים הקיפו בעיקר את הנוער ששרד על אדמת פולין. בראשם התייצבו מי שתיו חברי התנועה לפני המלחמה. מצבם הפיסי והרוחני של חברי הקיבוצים האלה היה על סף ההתמוטטות. המחנה והיער עירערו עד היסוד את כוח-החיים של הצעירים שנשארו לפליטה. הנערים לא חשבו על עתיד ולא על מטרת בחיים החדשים. והנה הבריקה קרן אור, בא הנצחון והוא הצמיח כנפיים והחסיס לקראת ההתחדשות. ותיקי התנועה הלכו אל השרידים והביאו אליהם את בשורת החיים של הארץ. בפני הצעירים, שהיו רגילים למוסר המחנה והיער, נתגלה עולם חדש של יחסי אדם לאדם והם התחילו לצעוד בטוחות לקראת חיים חדשים. היתה רתיעה טבעית מחיים משותפים, מהסתופפות הדדית, משיבה ואכילה בצוותא. כל אלה הזכירו ימים של אתמול. אולם בבואם לקיבוץ הרגישו בשינוי. סולקה ההסגחה, הכפיית, לחם תעוני ואימת-השילוח. במקומם באו עזרה הדדית, טיפול אישי וחדוות-נעורים. קשה היה להרגיל את דרי המחנות לשעבר לחיי שיתוף, להבנת הדדית, לגמנות לוותר ולחיי תרבות וחברה תקינים. עקשנותו של המדריך, חבר התנועה לשעבר, פרצה כל מחסום וברבות הימים צר את קיבוץ ההכשרה בדמותו וצלמו של הקיבוץ בארץ. שונים היו סדרי החיים בקיבוץ ההכשרה מאלה שלפני המלחמה. רוב הקיבוצים שכנו בבתים מסוארים, בחדרי שינת מסודרים, חדר-אוכל, חדר-קריאה ואף חדרי מזכירות ולימוד, יש ונמצאו

וריוס שדאגו לריהוט מפואר ואף פסנתר לא חסר. בימי הרפאטריאציה היו לתשומת-הצער שתי חוות חקלאיות מסודרות ובתן אדמה לרוב אינוונטאר חי, מכונות חקלאיות, בתי-מגורים מסודרים ומחסנים רבים.

בימי הקיץ של 1946 היו בקיבוצי-התכשרה ובבתי-הנער של התנועה בשלויה התחתית 1300 צעירים. העברת הצעירים תאלת לחיי עבודה היתה יסודי-מוסד לחינוך נכון לקראת חיי התגשמה בארץ. בלעדי עבודה יתנוון הקיבוץ ולא ישיג את מטרת קיומו; ועבודה לא היתה, חזרו ימי כיבוש העבודה של התכשרה בפולין. הקיבוצים נאחזו בכל פרנסה מצויה. ממפעלי הפרודוקטיביואציה של הוועדים היהודיים והממשלה נתקבלה עזרה מעטה. הרבה נעשה בעבודה עצמית, באמצעים שגויסו בתוך-לארץ או ממוסדות-עזרה יהודיים. היו קיבוצים שמחצית הכנסתם באה מיגיע כפיהם, מאורעות קילצת שיבשו את חיי ההכשרה התקנים. בכל שלטה הארעיות, זרם האדם שבא ממרחקי ברית-המועצות הבהיר לתנועה שזאת היא שעתה הגדולה ואסור להחמיצה; עליה למלא את התפקיד ההיסטורי, לקלוט את המצוי הצעירים, לכוונם ולהביאם לקיבוצים בארץ. דרושים היו אמצעים גדולים, כדי לארגן את האלפים הרבים. כל תנועה שידעה לגייס סכומי כסף ניכרים, גדלה. קריאותיה של התנועה לעבר הארץ, אמריקה ואירופה היו כקול קורא במדבר. נוסף למחסור בכסף, סבלנו מקיפוחים של המוסדות היהודיים, אשר חילקו קיצבת לעומדים בתורים והתעלמו מהקיבוצים ומפעלם הגדול. הוחלט לשלוח את פעילי התנועה לתוך-לארץ, אל המוסדות היהודיים, כדי להעמידם על חומת מצבם של הפליטים ועל הצורך להזרים אמצעים לתנועות העוסקות במפעלים קונסטרוקטיביים. מיספר הברים מנותיקי התנועה והשליחים הראשונים הסבירו את המצב בפני המוסדות היהודיים באירופה והצליחו לגייס אמצעים מעטים לקיומה ופעולתה של התנועה.

ברבות הימים נחרקו בתכשרה חיי חברה ותרבות. הנדריך סיפר, הירצה, הסביר ושיכנע. הוא הקים ועדות ומוסדות, לימד לשיר, לשחק ולהציג. הרגילים לקרוא בספר ובעתון והחדיר את ההכרה בעידת דרכה של התנועה. לאחר יום עבודה היה מתאסף הקיבוץ, שמתח הגילים של חבריו היה גדול, והי את חווי החיים החדשים. שירי המולדת נשתלבו בשירי הצבא האדום שהוכאו מרחבי ברית-המועצות; שירי הגיטו הנוגים צבטו בלב הזכירו את השכול והיתמות. השירה עלתה בסערה והפיחה אמונה ועזרה לקראת הגדודים הבאים. לאטילאט תודקפה קומתי-האדם, הוחזר הכבוד האישי והרגשת הייעוד בחיים. ובאותה שעת עצמה, בהצרות הסמוכות, עמדו ליד הוועדים היהודיים תורים צפופים של יהודים, זקנים וצעירים, אמהות ותינוקות על זרועותיהן ורבו על הזכות להגיע לפת לחם, לזוג נעליים, לכסות לנופש. היו אלה חיי פליטים על כל ניוונם. והקיבוץ, אס-כי שאב את האמצעים מאותו מקור, חרי החלוקה השיחוסית מנעה את קללת התור, את חרפת תרכנת הראש והתנופה לפני הפקיד.

אולם עם כל ההישגים של ההכשרה, לא היתה זה השומרי-הצעיר של פעם. לא היה הקו המחנך שנים ולא קיבוץ-ההכשרה המגבש. זה היה כוח גולמי אשר צמח בתוך ההווי המערער של שרידים-פליטים.

בתי-הנוער

במיוחד יצוינו בתי-הנוער. מעטים הילדים שישרדו על אדמת פולין. יהודים שהלכו לסכח תפקידו לא אחת את ילדיהם בידי שכניהם הגויים, ובימי המלחמה נדרו הילדים לבתי-יתומים פולניים, למנזרים ולבתי-מחסה למיניהם. את אלה צריך היה להחזיר לחיק העם ולמלא בזאת את משימתם האחרונה של ההורים שניספו. מאלה קם בתי-הנוער הראשון של התנועה בסוסנוביץ.

עם בוא זרם הרפאטריאציה הגיעו ילדים ונוער לרוב ונפתחו אפשרויות רבות לאירגון בתי-נוער נוספים. היו הורים אשר הבינו כי בתנאי חייהם העלובים רצוי שימסרו את ילדיהם לחינוך בבתי-הנוער של התנועה. התקוות כי יוכלו לשלוח את ילדיהם בדרך בטוחה אל מעבר לגבול, ואולי אף להעלותם ארצה, עודדה אותם למסירת ילדיהם לבתי-הנוער. אולם מאידך גיסא קשה היה להורים להשלים עם הפרדה מילדיהם. בימי המלחמה גבר הקשר המשפחתי. הורים הצילו את ילדיהם מרעב ומחלות, הם חינכו בתנאי מחסור ועוני שלא ישוערו והם החליטו באחת לא להיפרד מהם עוד.

יסודות החיים בבתי-הנוער היו כמו בקיבוץ-ההכשרה — בבתים בעלי מדרים, לפעמים בארמונות או בנאות-קץ. הצעירים שוכנו בחדרים מרווחים, שהיו מרהטים ומקושטים. התנועה הפרישה לצורכי בתי-הנוער את מיטב אמצעייה הכספיים והחומריים. נתנה להם את מיטב כוחות ההדרכה ששרדו מהתנועה שטלפני המלחמה והתוצאות לא אחרו לבוא. היו אלה איים של חיים ארצישראליים, בתוך סביבה גרמנית שפולנים הלכו ונאחזו בה, ויהודים היו כפליטים. החדרים המסודרים היו מקושטים בתמונות מהחי החיים הארצישראלי ובסיסמאות שהעבירו את הצעירים מפיציות ההווה ומוכרונות העבר אל עתיד מזהיר של חיי הארץ.

סדר החיים בבתי-הנוער הזכיר בהרבה את חיי ילדי הקיבוצים בטוסדות החינוך בארץ. ביום ובערב התנהלו חיי הברה ותרבות אינטנסיביים. רוב בתי-הנוער הפכו לבתי-ספר עם חבר מורים מתאים, אשר התמסר להשכלתם של הילדים. ללא שיטת הוראה, ללא ספרים כלל ובפרט ללא ספר עברי ישבו הילדים על ספסל הלימודים והתרגלו לעט ולספר. בערבים שקקו חיי תנועה, שהזכירו את חיי חקן בעבר. ליד בתי-הנוער סודרו גינות-ירק או ערוגות פרחים ואף נערכו פעולות ספורט ענפות.

בעיות קשות נתחוו בעיקר עם הילדים שנפדו מידי חנוצרים.¹¹ הילדים הגיעו כמחנכרים לעמם והוריהם. היו מקרים רבים של תפילה נוצרית בחשאי. השיבה ליהדות, אף בדמותה החילונית ביותר, היתה מלווה ועושים נפשיים עמוקים. אך הסביבה החדשה והטיפול הנאמן של המדריכים עשו את שלהם והילדים חזרו לעמם. מברית-המועצות הגיעו בתי-ילדים מאורגנים, יחד עם מחנכיהם. בהשפעת היסודות האנטי-ציוניים שבו הוועדים היהודיים ידם על בתי-ילדים אלה, העמידו לרשותם את הבתים היפים בין וארשה לאוטבוצק או באזורי מדינת יפים אחרים. המורים שהעמדו בראש בתי-הנוער האלה, שבפיקוח הוועד היהודי המרכזי, דימו בנפשם כי יחנכו את הילדים היהודים ברוח האזרחות החדשה וכי יוכלו להתעלם ממשאת-נפשם של הצעירים לעזוב את פולין ולעלות ארצה.

התחולל מאבק על תנאי חיים מינימאליים לקיבוצים ולבתריהגוער של התנועה. צריך היה להשיג אמצעים, אך תקציבי המוסדות היהודיים לא הספיקו לקיום; הכול קיטצו ידיהם. אף שליחים נכבדים של הסוכנות וההסתדרות, שראו במו" עיניהם את המוני היהודים ואת הגוער בדחקם, לא מיהרו להשתמש בסמכויותיהם כדי לסייע לחינוך הגוער בדרך. שליחי ספא"י שמו הכל על קלף התברחה, ולא הבינו כי תוך מגמת היציאה יש לנצל כל יום ויום לחינוך הדור הצעיר. סיוע"מה נתקבל מן התנועות הקיבוציות בארץ, אשר שיגרו שליחים, ספרים, עתונים, כסף ומצרכים אחרים. אולם העזרה לא עמדה בשום יחס לצרכים המרובים. ככל זאת תצויין התנגויות של המרכזים הקיבוציים, של השליחים ושל קיבוצים מסויימים. נמצא קיבוץ בארץ, אשר העביר מאות ספרים בעברית, פולנית ויידיש. מה היתה גדולה שמחת ותיקי התנועה, כשזכו לראות שוב לפנייהם את "ספר השומרים", "ספר הצופיות" ויתר הספרים שעליהם נתחנכה התנועה בעבר.

המדריך השומרי

התנועה השומרית אחרי המלחמה היה כקולקטיב אחד גדול. לא היו כמעט חברי תנועה שהיו מחוץ לקיבוץ. אף חברי ההנהגה הראשית, הנהגות הגליל ותשלוחים המעטים שהגיעו מהארץ היו חיי"שיתוף. התנועה התחדשה על חורבות ונשמה את אוירת ימי הזהר שעברו. מי הנחיל לאלה שהגיעו מהעזר, מהמחנה, מצבאות הלוחמים וכן המקומות הנידחים בברית-המועצות את ערכי התנועה, דרכה ושאישותיה? — היתה זה חבר התנועה הוותיק, המדריך השומרי ושליח הארץ שניצב לצידם.

חבר התנועה נשא אתו בגדודים את דמותה של התנועה. החברים שחזרו מברית-המועצות נשאו את זכרונות חייהם לשעבר. היו כאלה ששמרו על תמונות וסמלים והם עצמם לא השתנו הרבה בצוק העתים, "שומר פעם — שומר לתמיד". הם היו באים וביניהם חניכי קן וארצה, חברי התנועה מפולסיה, וזחלון, גאליציה, וילנה ומערב פולין. כמשך שבועות נדדו ב"אשלונים" * שנתמשכו מערכות רוסיה, חרדים וכראבים לפגישת עם העבר שנחרכ. מאמינים שאולי יתחקו על עקבות בני משפחותיהם, מהם נפרדו בימי ההפצצות ומיצעד הקלגסים הנאציים; רועדים לתעלות את שמות חבריהם הדגולים — מרדכי אגילביץ, יוסף קפלן, טוסיא אלטמן. הם האמינו כי בפולין יפגשו בתנועתם, שתחזירם לחיקה ותעבירם למחוז חלום נעוריהם — ארצה. בין הבאים היו רבים אשר הספיקו להיות בתנועה אך זמן קצר, אולם זו הספיקה לנטוע בהם את האידיאלים שלה לנצח.

בעוד הם מתנחלים בכבודות ברכבת התקווה לעבר פולין, ידעו כבר רבים על נס תקומתה של התנועה. היו אלה החברים, אשר הצליחו לקשור קשרים עם השליחים בטהראן. בימים ההם, ימי מלחמה, רבה היחה ההתרפקות בגלויות ובאיגרות האפורות. נכתבו או מלים מעטות, שהכילו רבות. חברי התנועה ביטאו את חיבתם לתנועה, תודה לחברים שדואגים להם ותקווה כי יגשימו את חלום נעוריהם. אולם בין הבאים היו גם כאלה שלא ידעו את שקרה בינתיים ומה מחכה

* רכבות.

להם בפולין. במשך ימי המלחמה ישבו בקולוניות נידחים וחשבו כי אחרונים הם על החומה. התגלותה של התנועה מחדש היתה בשבילם אולי המאורע הגדול ביותר מאז נכנסו לתנועה.

בעצם ימי הרפאטריאציה הסואנים נערכה מועצתה של התנועה בלודז, במאי 1946. האולם התמלא אלפי חברי התנועה, על תלבושתם ודגליתם; נשמעה שירה אדירה, שהידהות לעבר הרחוב ההומה. הלב התפעם למראה המוזר של תנועה המתגוררת מעפר והיא חיה וקיימת בין חורבות. לרבים מבין חברי התנועה לשעבר נודע על קיומה של התנועה, והנה הם הופיעו בכנס המועצה בבגדיהם המרופטים, ועליהם עדיין אבק תגסיפה הארוכה האחרונה. לא תחואר תדהמתם ושמחתם. הם לא האמינו כי יזכו ליום הזה ויכלו עוד להשתתף בכינוס תנועתי מסורתי. הם באו, והתייצבו, הצטרפו והיו לנושאי התנועה ומדריכיה.

המדריך השומרי היה תמיד במרכז ההווייה התנועתית ולא כל שכן בתנועה שלאחר המלחמה. בלעדיו לא ניתן היה ללקט את השרידים, לקלוט את הבאים ולתכנן לקראת חיי ההגשמה בארץ.

בה בשעה שמהתנגד, "דרור" נשארו יחידים, תרי מהתנגד השומר-הצעיר לא נשאר אף אחד. הרעה פגעה בכל שכבת המדריכים של התנועה ואף מחברי התנועה הצעירים נשארו חברים ספורים בלבד. מחוץ לקבוצה הווילנאית, בעלת שיעור הקומה, שיצאת בדרך ארצה מיד עם שחרורה של פולין, ופרט לחייקה גרוסמן ושלום חולבסקי שנשארו בפולין, לא שרד על אדמת פולין אף אחד מהמדריכים הוותיקים.

התצלה באה מתמיכי התנועה שגדדו לברית-המועצות ובינתיים בגר. הם נשארו נאמנים ובבוא השיחזור הטילו על עצמם את תקומתה של התנועה והיו לְבְּרִיה בַּפְּנֵי הַצִּיבּוּרִית היהודית בפולין ומחוצה לה.

מברית-המועצות הגיעו יחידים-יחידים; בתחילה עם הצבא האדום והצבא הפולני. בעקבות הצבאות נהרו השבים הראשונים. בטרם נשטף דם הלוחמים על אדמת ווהלין ופולסיה, למחרת יום שחרורה של לובלין, הם כבר היו שם. הם לא חיכו לצו מהארץ; הם הכליגו על כאב אובדן משפחותיהם; הם ראו את עיירות-מולדתם באפר, ללא אפשרות להכיר את מחוויילדותם; והם החליטו להישאר עם היהודים ללקט את שרידי התנועה ולהוליכם ארצה. בתחילה הביא הניתוק רבית-שנים מהארץ לתעיה בדרכי הציבור. חידוש הקשר עם הארץ החזיר את הנאמנות המסורתית שציננה את החברות בתנועה.

חברי התנועה לשעבר, אלה אשר כבר הספיקו להיות ראשי-קבוצה ואלה שהמלחמה פגשתם כצעירים ביותר, היו מתייצבים בקיבוצים, מצטרפים אליהם והופכים להיות מדריכים. בלעדיתם אי-אפשר היה לעשות את כל החייל בהכשרה ובחקמה בתי-הנוער, במעט הזכרונות שלהם חידשו ותיקי-תנועה אלה את מסורתה וחניכו תוך זמן קצר ביותר דור חדש.

מועצות ונוגעות עד הלב היו הפגישות של חברי תנועה אלה עם חברי התנועה הראשית ושליחי הארץ. החברים שהיו יורדים מהרכבת קצרה רוחם לחכות עדי יאיר הבוקר והם היו מתדפקים על דלת שיתוף ההנהגה הראשית, כדי להמשיך

לעצמם שאמנם אין זה חלום, שהנה השליח שממנו נפרדו בוויילנט הנצורה הוא הוא אשר הגיע אליהם. רבים לא יכלו לשים סכר לדמעותיהם ולא היה גבול לכאב ולהתרגשות. למחרת היום התחילו דאגות השיכון והכסף. חלק מוותיקי התנועה הגיעו עם משפחות, ילדים וחורים. הידיים היו מלאות עבודה והקופה לא הספיקה לתמיכות הרבות. המנגנון לא תאם את התנועה המוגברת. קשה היתה המציאות בה פעל המדריך השומרי. המלחמה הרסה את הגוף והנפש. האנשים עמדו במלחמה קיום אכזרית ואבד האמון בין אדם לאדם. תצפירים למדו את נסיון החיים המר והיו לבוגרים בטרם עת. כתנאי הרס וחורבן צריך היה המדריך להיות ראש וראשון, תמורה ומחנך, המארגן והפועל המשמש דוגמה חיה בתליכותיו. כל אחד מן המדריכים החיה בנפשו את עברה של התנועה, נזכר בערכיה ובדרכה והתחיל במלאכה. המלחמה בחוסר האמונה היתה קשה ולא תמיד הוכתרה בהצלחה. אולם עקשנותו של המדריך פרצה מחסומים ובעיקר הצטיינה חברת התנועה הוותיקה.¹² שהתייצבה בעיקר בבתי-הנוער ובשלוות-נפשית הראויה להערכת ניגשה לחנך ילדים בגילים 3 עד 17 כתנאי פולין ההרוסה. יום-יום, במשך שנים, עמלו מדריכות אלו כדי להשיב לילדים אלה את ילדותם, את חדות נעוריהם, לדאוג להשכלתם, מזונם, ובריאותם. ומה קשה היה לקחת צעירים אלה, לסדרם בשורות, לתעמס עליהם שמיכה ותרמיל ולשלחם באישון-לילה אל מעבר לגבולות, כדי להצילם ולהביאם ארצה.

המדריך השומרי פעל והשפיע בכוח ההגשמה העצמית. הוא כבש בצניעותו, בתליכותיו השקטות, בחברותו ובאישיותו השלמה, מועצת התנועה, בסתיו 1946, שהיתה מוקדשת לבעיות קיבוץ-ההכשרה, הגדירה במלים אלו את מקומו של המדריך בקיבוץ-ההכשרה:

„בראש הקיבוץ צריך גם להבא לעמוד המדריך — שבחיו ובהתנהגותו, במסירותו ובפעילותו, חייב לשמש דוגמה לחברי הקיבוץ כטיפוס חבר תנועה, עליו יוכלו חייהם-החברה, המדריך מכון את חיי הקיבוץ, משתתף בועדות הנבחרות, מיעץ להן בעבודתן, במידת האפשר משתתף גם בעבודה. המדריך הוא רע וידיד לכל חבר. המדריך חייב לשמש משענת חברתית נאמנה, אליו יוכל כל חבר לפנות בשעת קשה. המדריך חייב עם התפתחות הקיבוץ להעביר חלק מתפקידיו לאקסטים הנוצרים“.

לצידו של המדריך ניצב שליח הארץ. בכל הזמנים של תולדות התנועה אחרי המלחמה לא היה בפולין יותר מאשר שני¹³ שליחים בתקופת אחת ובראשיתה פעלה התנועה ללא שליח. עצם הופעתו של השליח הראשון על אדמת פולין היתה לפליאה בעיני חברי התנועה. בשביל השרידים היה השליח התגלמותה של ארץ-ישראל, של הקיבוץ הארצי, של זכרונות וחלומות; ולכן כה מועצות היו הפגישות בין השרידים לבין שליחי הארץ.

השליח ניצב בציבוריות ובנוער בעזרת האוטוריטה של התנועה. בקיבוצים הנידחים של שלזיה ושצ'צין היו מקבלים את פני השליח כפני גואל. הערצה ליוותה את דרכו. התנועה בפולין רחשה תמיד כבוד לשליח הארץ ועתה גברה ההערצה.

* המונח לשליח ויינר.

תנועה על חורבות

השליח לא חסך צמל ומאמץ, הוא חי את חיי התנועה במלוא כוחם. הוא היה מתערב עם איש הקיבוץ, אוכל את פת לחמו, טועם את טעם המצע הדל ושוחח בים תעניינים הצרות, שלרוב עברו את מידת כוחו לשאתם. כוחה של תנועתנו נתגלה בשליח. על רקע של חורפים עזים, בערים חרבות ורחובות, בהם אולי בית הקיבוץ היה היחיד העומד על תלו, בסכנת-חיים להתהלך בתוצות מחשש התנקשות, העביר השליח את שומעיו אל ארץ שטופת-שמש, לשדות מזריקים, לנקודות-יישוב, בהן שוקקת הבנייה ונשמע צהוק ילדים. השומעים היו יושבים מוקסמים ובחיי-עונים היה זה הלום, שקטה היה להאמין כי יראוהו בהגשמתו. בלכבות הפליטים הופחה האמונה, כי יכול-יוכלו.

מפעלי-חינוך

במשך שנות קיומה יצרה התנועה ערכי-חינוך, שהיו את, הנשק הסודי שלת, קיבוץ-ההכשרה ובית-הנוער, השיחה, הטיול, מחנה-הקיץ, הסמינאר, המוצצה-הועידה, החגים, הרי-התנועה, התכרות העמוקות, ובעיקר הטרם, שכל-כך הלמה את מאווי של הדור — כל אלה הועלו מחדש. התנועה הגיעה לערכים אלה במשך עשרות בשנים, ואילו עכשיו צריך היה להקים תוך חודשים מעטים, הקרקע בפרט מתחת לרגליים, התנועה היתה בדרך, בנדודים, וצריך היה להעניק לה צידה לדרך.

ליד לובלין ניצבה מיידאנק; ליד הקיבוצים בואנלמביה תקן היחיד ששרד מכל התנועה בגאליציה, קראקוב, היתה ארשוץ; בסביבת ביאליסטוק, היתה טרבלניקה; בווארשה עצמה, כמרחק-עין בלבד, השתרע מדבר הגיטו. אף שלוחי התחתית היתה זרועה מתננת לשעבר וקברים לרוב, גיטו וארשה נהיה לערך חינוכי, תוכניות העבודה, הסיפורים, התסבירה, כל אלה סוככו על הטראגדיה שהתחוללה אך תמול-שלשום. בשנות הכליון והגבורה נתקפלה ההיסטוריה היהודית של דורות והפכה לערך-חינוכי, כדי לצור את דמות הדור ששרד.

במושבה, בסמינאר, בכינוס, בטיול נתקיים המגע האישי בין המדריכים המרכזיים, שליחי הארץ וחברי התנועה. הימים היו גרושים ומלאים פעילות. ניתן דדור לטרץ המתחדש. בספורט, במשחק, בהווי החדש והחור לשרידים צלם האדם שאבד. שונה היה החומר האנושי. הנער ששרד על אדמת פולין, זה שעבר את מחנות-המוות או זה שחי בצדית-אריז, היה נתפס בנקל לעצב ודכאון, אולם הוא גם העסיק לחשוב וחי עשיר-חוויות. היו קבוצות נוצר סובחרות מערים מרכזיות, אשר המשיכו בלימודיהם במקום יישובם. לעומתם היה הנער שהגיע מברית-המועצות חסר השכלה, מהוססס ובעל הפיסת-חיים אנוכית. תוך ימי המושבה התקיימו להקות דראמטיות, מקהלות-שירה ולהקות-ריקוד. החניכים היו מתבוננים בפעלגותם הרבה של מדריכיהם ולא יכלו להבין את גודל הופעתו של השליח, המתהלך ביניהם ואיננו נהנה טובת-הנאה מנאמציו, ואיך זה אפשר לאכול את אותה פת-הלחם ולישון על אותו מצע חלוצי? לאט-לאט חדרה הכרת החיים האחרים והם נתפסו להם בכל מאודם. ליד המדורה השומרית היה עולה צערי-העבר ויתמות-ההווה, האש צרבה בלב ולגד עיני הנוכחים עלו תמונות מחנות-הריכוז.

מסביב השתוללו כנפיות והממשלה חילקה נשק־מגן לקיבוצים, ומחוז רגיל באותם הימים היה השומר הניצב לפני שער הקיבוץ ולופת את קת רובהו. במפעלי־הקיץ אורגנה הגנה. החיילים ושוכני־היער לשעבר היו לופתים כנאות את נשקם ועומדים על מיסמר חיי המושבה, והיה בזה משום סמל לחייהם בעתיד. סיום המפעלים האלה היה מלווה אותו צער־פרידה כמו לפני המלחמה. לילה אחרון, ליל־מדורה, שירה מתמשכת ובתוכה שזורים דברי מדריכים וחניכים. סמלי התנועה מופיעים לרבים. שבועות החיים המשותפים עשו את שלהם ולפנות בוקר עולה דגל המושבה בלהבות. רבות היו המוצעות והכינוסים התנועתיים, בהם דנו על בעיות הארץ והגולה. עשרות רבות היו משתתפים בוויכוחים ומקשים על בעיות התנועה מתוך נאמנות ומסירות. כל מועצה או כינוס הפכו גם למאורע ציבורי.

ספרותה של התנועה

ספרי התנועה עלו על המוקד. עליכן בראשית היתה תורת שבע־ל"פה, שוותיקי התנועה מסרוה לחניכיהם. אחר־כך באה עזרה מהארץ, ובמיוחד סמיספר קיבוצים של יוצאי התנועה שבפולין בארץ. אף השליחים הביאו אתם סוזודות מלאות ספרים. הספר הבודד נדד בין עשרות מדריכים, וממנו שאבו את תורת התנועה. מעטים היו ידעי העברית בין השרידים; צריך היה לתרגם לפולנית וליידיש. תחיל בהוצאת עתונים: „זעב מלודיד“, „מוסטי“, „המשמר“, „עלון אינפורמאטיבי“. עתונות זו שיצאה בדפוס באלפי עותקים שימשה לא בלבד את התנועה, אלא מצאה מהלכים בתוך הציבוריות היהודית ואף הפולנית. בעתונים אלה השתתפו לא רק חברי התנועה; גם סופרים, שלא מבין חברי התנועה, השתתפו בהם בקביעות. עתונות זו לחמה לציונות גדולה ולסוציאליזם מהפכני. היא ייצגה את דרך התנועה ולחמה את מלחמת הציונות נגד אלה שגרסו כי ייתכנו חיים יהודיים לאורך ימים על אדמת פולין. העתונים בשפה הפולנית, „זעב מלודיד“ ו„מוסטי“,¹ הצטיינו בעריכה מעולה ובתמונות הרבות מחיי הארץ וחיי התנועה בפולין. בימי הקונגרס הציוני הי"ח הופיע עלון אינפורמאטיבי קבוע, אשר מסר ליהדות פולין על מחלך הדיונים וההדים הרבים שעורר ביהדות ובעולם.

הפעולה החינוכית תבעה תוכניות עבודה. צריך היה לבסס את שיטות העבודה החינוכית, להפניק השכלה, ללמד משחקים ושירים, לכתוב מחזות ומצרכונים ואף לתרגם משירת־המופת. במשך השנים הללו הוצאו תוכניות אלו בסחם של חברי ההנהגה הראשית והשליחים, שאיפשרו לבסס את יסודות החינוך ולהנחות את התנועה בדרכה האידיאולוגית.

עם התנועות החלוציות ובתוך מחנה ארץ־ישראל העובדת

בספר „בפתח תקופה“, שנכתב בטרם הגיעו הידיעות הוודאיות על השמדת יהדות אירופה, העלה מאיר יצרי את התפקיד הציבורי המוטל על התנועה עם סיום המלחמה: „עם תום המלחמה תהיה מוצגת ככל חריפותה שאלת תפקידנו בתורת אקטיב וחלוץ של תנועת השיחזור היהודית. אנו הנדר של ממשכים והגיעה

תנועה על חורבות

שעתנו. על כן קשה להעלות על הדעת, שלמראת הריסת כל אשיות קיומנו בגולה נוכל להיזכר מתפקידים ציבוריים מקיפים. קשה להעלות על הדעת, שנוכל להתמסר לנוער בלבד.¹² מלים אלו נכתבו בשנת 1942. תפקידה של התנועה עם תום המלחמה היו למעלה מהשערותיו הנכונות של מאיר יערי.

ההפרדה בהכשרה המשותפת עם „דרור“ לא הביאה לסירוד לבבות בין חברי שתי התנועות. „החלוץ“ הרקם כמפעל משותף לשתי תנועות אחיות. מבחינת מיספריה צעדו שתי התנועות כמעט יחד. שיתוף הפעולה ליכד את שירי היהודים מסביב לרעיונות תנועת העבודה בארץ. שיתוף הפעולה התבלט במאבקים ציבוריים למען תדרך הציונית ובהיאבקות במחנה הציוני פנימה כנציגיה הנאמנים של הסתדרות העובדים והתנועה הקיבוצית. האחריות המשותפת למפעל „הברחת“ ולמפעל ההכשרה יצר יחסי חברות וכבוד הדדי. בשטח אירגון הנוער להכשרה ולבת־הנוער היה מרחב פעולה לכל הרוצה לעשות, במיוחד בשל מיעוט האמצעים ומעט השליחים מחוץ לגוף הפעיל במדינה.

בתי-החייל

התנועה תרמה מכוחות ההדרכה שלה ותעמידה את אחד מחבריה המרכזיים¹³ לרשות המפעל החשוב של „החלוץ“ — „בתי החיילים והפארטיזאנים“. במשך תקופה קצרה הוקמו בפולין בתי חיילים, אשר ריכזו אלפי חיילים משוחררים מהצבא האדום והפולני. בבתים אלה מצאו מחסה, קיום ודרך בחיים כלי-אלה אשר שפכו דמם בשדות רוסייה ופולין ובבוא את השיחרור העמידו עצמם לרשות עם וארצם. חיי החיילים המשוחררים האלה היו מיוחדים על יסודות הקיבוץ ובמשך הזמן נתרקמו חיי חברה ותרבות, שהעלו את ערכה של התנועה הזאת בעיני השלטונות הפולניים ושארית הפליטה. תנועת החיילים המשוחררים לא הסתפקה בהצבת מטרות מרחיקות לכת של עליה ארצה והשתרשות בחיי המולדת, אלא דאגה להקניית ידיעות, חישול התכרה התלוצית ויצירת חיים תרבותי. העובדה שבראש החיילים והפארטיזאנים לשעבר התייצבו מבטאי ארץ-ישראל העובדת, מנעה מהתופעה הטבעית המקובלת אצל כל עם של השפעות פאשיסטיות. בתי החייל היו יוצאים לעבר תגבולות ככל קיבוצי ההכשרה ושמו על שלימותם אף בגרמניה, אוסטריה ואיטליה, שם הקימו את תנועת פחית¹⁴. אשר התרה לחופי הארץ ושמרה על זיקתה למפלגת מפ"ם.

מפעל הצלת ילדים

בימי השואה נמסרו ילדים יהודים למגורים ולידי פולנים. כדי לפדותם ולהחזירם לחיק עם הוקמה הקואורדינאציה של התנועות הציוניות, אשר הקימה את בתי-הילדים הניצולים. רבים החישים שמפעל זה יכול לרשום לזכותו. יש לציין כי למטרת זו נמצאו סכומי כסף ניכרים, אשר גויסו בעיקר בחוץ-לארץ.

* פחית : פארטיזאנים — חיילים — חלוצים.

בתיילדים אלה, שבראשם עמדו גם חברי התנועה, נעו אחרי כך לגרמניה, אוסטריה, איטליה וצרפת ובסוף הנדודים הגיעו ארצה.

בית־הספר העברי

בית־הספר העברי נתחדש בזכותה של התנועה החלוצית. בית־הספר העברי הראשון אחרי המלחמה הוקם בלודז', לא ארכו הימים ובמאמצים אירגוניים וכספיים גדולים, תוך התנדבות חלוצית של המורה העברי¹⁶ התפשטה רשת בתי־הספר העבריים על־פני מרכזי היישוב היהודי. ברבות הימים הוקם משרד מיוחד לבתי־הספר ליד „החלוץ“ והרשת הוכרה על־ידי המוסדות היהודיים וזכתה בתקציב מיוחד של הגוינט, מה שאיפשר לאזן את התקציבים ואף להוציא ספרי לימוד לכיתות א' ו־ב'.

ציאת רוב יהודי פולין וחיסולה של התנועה הציונית סתמו את הגולל על נסיון נוער זה של שתילת התרבות העברית על חורבות חייה יהודי פולין.

קרן־קיימת־לישראל

בארכיון התנועה מימי המלחמה קיימת עדות על מפעל הקהק"ל בסיוו בשבט 1942. מסתבר שאף את זאת לא שכחו חברי התנועה בניסו וארשה. תוך העלאת פרטי חינוך ציונים, תוחלט לחדש את מסורתה של הקהק"ל. רבים היו המפקקים אם מתאימים השעה, המקום והתנאים לאיסוף תרומות מפליטים חסרי־כל. התנועה סברה כי הקהק"ל היתה תמיד ערך־חינוכי, וכי כל יהודי יתן ככל שידבנו לבו. בראש המפעל והלשכה התייצב חבר התנועה, אחד מראשי הקהק"ל לשעבר בטולין.¹⁷ לקריאה לתרום לקרן היתה תיענות מצד חוגים רחבים ולנוער ניתן להמשיך בשרשרת המסירות של התנועה למען קרן גאולה הקרקע.

מפלגת השומר־הצעיר

ראשיתה של המפלגת בחוגי אוהדים וידידים, שהיו פעם חברי התנועה, שהמלחמה סיכלה את תוכנית עלייתם ובינתיים הגיעו לפולין עמוסי משפחות כבדות, מה שמנע מהם את ההצטרפות לקיבוץ ההכשרה. היו גם אנשים רבים בעלי הכרה פוליטית, אשר בעבר היו שייכים לחוגים שמאליים, והמלחמה החזירתם לעמם. הם הבינו כי לא ייתכנו חיים יהודיים בפולין, אך חיפשו את הסינתזה בין סוציאליזם לציונות.

המפלגות היהודיות, מן הימין ועד לשמאל, סילאו בעיקר תפקידים סוציאליים. הוקמו מטבחים וזלים, מוסדות־מלאכה, קואופראטיבים, לשכות־סעד, קיבוצי „העובד“ ומפעלי תרבות שונים. מפעלים אלה משכו אלפי מבוגרים, שבסוף דבר היו גם מצטרפים למפלגות שהקימום.

ראשית דרכו של השומר־הצעיר היתה אל הצעירים, אל הנוער, אל הילדים. במוסדות הציבוריים הופיע כתנועת נוער בעלת עמדה פוליטית עצמאית, היחידה שזכתה לייצוג בוועדים יהודיים. התנועה היתה זקוקה לעורף של מבוגרים,

תנועה על חרבות

עסקנים המקדישים זמנם לפעולה ציבורית עניפה. לשם כך צריך היה להקים את המפלגה. הדבר נהיה רק אחרי התכצרותה של תנועת הנוער. למרות האיחור בהתארגנות המפלגתית, הוכיחה התהלכותה המהירה שבאה עם הכרות המפלגה, כי הכל היה טוכן לקיומה של המפלגה וחסרה רק ההכרות.

בוועידת היסוד של המפלגה, שנתיקה באוגוסט 1946, השתתפו נציגים של 1000 חברי מפלגה רשומים. בעם רב ובשתתפות משלחת מהארץ, "חברי ההנהגה של התנועה בפולין, ראשי הציבוריות היהודית ובאייכוח מפלגות אחרות הוזכרו על הקמת המפלגה והתוותה דרכה הרעיונית, שתאמה את דרכה של מפלגת השומר-הצעיר בישראל, תוך הרגשה מיוחדת של התפקיד ביהדות פולין והערכה למשטר הדמוקראטיעממי בפולין.

לאחר הוועידה יצאה המפלגה למרחב, וכדוגמה מפלגות אחרות הקימה כלים לעזרה סוציאלית והגדילה לעשות בשטח יצירת תערו החברתי והפעולה התרבותית. במיוחד יש לציין את העתונות כשפה הפולנית וביידיש. בטאונה של התנועה היה העתון היחיד ברחוב היהודי אשר הופיע שלוש פעמים בשבוע. העתון הכיל ידיעות על הגעשה בארץ, על מלחמת היישוב עלית והתיישבות, ידיעות על הגעשה ביהדות העולם ובפולין. בעיקר לחם העתון את מלחמתה של התנועה ברחוב היהודי. הופעת חברי המפלגה באסיפות יהודיות ובאירועים ציבוריים אחרים במדינה זכתה להערכה, במיוחד מצד מפלגות הקידמה של המדינה. בשטח התרבותי יצוינו במיוחד המועדונים לתרבות מתקדמת במספר ערים מרכזיות של המדינה, בהם נערכו מדי שבוע הרצאות וויכוחים על נושאים פוליטיים וספרותיים שמשכו קהל אישים מובחר, שהתקשר בדרך זו למפלגה.

עם שוך גל הרפאטריאציה והיציאה התמונית מפולין, היוותה המפלגה את נציגות השומר-הצעיר בפולין והיתה אז המשענת הנאמנה של התנועה החינוכית הרכה. המפלגה ירשה את בתי הקיבוצים היוצאים, בהם היא הצליחה להקים קואופראטיבים למלאכה ועלידי כך לפתור בעיות כלכליות של מאות יהודים, שעברו בדרך זו לפרודוקטיבזאציה.

חוגי הסטודנטים

נמצאו חוגי נוצר אשר אף בתנאי החיים הארעיים של פולין המשיכו בלימודיהם בבתי-ספר גבוהים. עם הרפאטריאציה הגיעה גם קבוצה שלמה של סטודנטים מכרית-המועצות, אשר עמדה על בסיס חיוב דרכנו הפוליטית והביעה את רצונה לקשור קשרים עם התנועה. חוגי הסטודנטים קמו בעיקר בערים הגדולות ותנאי החיים של יהדות פולין חייבו אף את החוגים האלה להתארגן לקיבוץ סטודנטים, אשר הוקם באחת מעיירות שלווה התחתית.¹⁹ הקיבוץ היה דומה במבנהו ליתר קיבוצי התנועה. במפעלי קץ יצאו אף הסטודנטים לחיי-מחנה, אשר משכו גם נוער לומד אחר שמחוץ לתנועה. רמת והשכלה הגבוהה של חברים אלה הוסיפה להעשרת חיי התנועה והמפלגה ותרמה לייצוג מוכבד בציבוריות היהודית. עם התווה הכללית יצא אף קיבוץ זה את פולין וחתר דרך אוסטרית ואיטלית לעבר גבולות הארץ.

קני התנועה בערים

התנועה החינוכית לאחר המלחמה לא היתה דומת לזו שלפניה. בשלב ראשון היתה כל התנועה מאורגנת בקיבוצים, ואף הצעירים בגיל החינוך קיימו קיבוצי נוער. רק עם גבור הרפאטריאציה מברית המועצות ובוא בתיאב שלמים, הגיעה העת לארגן את קניי הערים כדוגמת אלה שהיו לתנועה לפני המלחמה. מבין כמה חברים ותיקים וחברים צעירים מהקיבוצים גובש קאדר המדריכים הראשון של התנועה החינוכית. הקומוגרעינים לקגי התנועה, הודשה המסורת התנועתית בשיטות חינוך, הלבושת וסמלים, רציונות של ארץ ישראל העובדת, קיבוץ, הגנה ועבודה, ערכים ציוניים וסוציאליסטיים מצאו גתיבות לבני הורים שעדיין נשארו בפולין, כיניהם היו גם בני קומוניסטים וכוונאים ו,מרד הבן" התחיל מחדש. חשיבותה של התנועה החינוכית גדלה עם סיום שיבת היהודים מברית המועצות ויצאת הקיבוצים מפולין. היה צורך בתקמת כלי-אירגון שימלאו את חיי התנועה תוכן חדש. בנובמבר 1946 התכנסה המועצה החינוכית הראשונה של התנועה, בה סוכמו שיטות החינוך החדשות בהתאם למציאות החיים היהודיים בפולין. באותה מועצה הוחלט גם על חידוש המסורת הצופית וכוננות לקראת מפעלי-נוער מסורתיים.

במשך החורף 1946/47 הוכן קאדר המדריכים החדש, שתפקידו היה לארגן את התנועה החינוכית שלא על יסוד חיי קיבוץ, כי אם במסגרת קניי-ערים. את ההסתעפות ניתן עם בוא האביב. במשך חודשים ספורים — בין חג הפסח למיטות הקיץ — גדלה התנועה יותר מכפליים והתקרבה באותו זמן ל-1000 צעירים. מפעלי מיטות-הקיץ היו את גולת הכותרת של התנועה החינוכית בשנים הבאות. בקיץ 1947 יצאו למיטות-קיץ 700 צעירים, מהם 90% של התנועה החינוכית המתחדשת. מיספר זה מעיד על ערוחה ופעילותה של התנועה החינוכית באותו זמן. רוב המשתתפים היו תלמידים בבתי-ספר עממיים ותינוניים. הרמה הגבוהה של המשתתפים נתנה אותותיה בחיי מחנות-הקיץ. בסיומם של המחנות נערך בשלושה התחנית מיפגן נוער גדול, בהשתתפות 1200 שומרים, שהשאיר רושם בלתי-ישכח על כל דאיתמיפגן.

לאט-לאט צמח גם דור מדריכים מתוך הצעירים עצמם שעמדו בפני תפקידי הכשרה והגשמה. כך נוסד קיבוץ ראשון מצעירים-חניכים של התנועה שגדלה בשנים שלאחר המלחמה. הם הקימו את קיבוצם בחווה החקלאית בבילבה והחזיקו בה עד ליום חיסולה של התנועה. בסמינרים הרבים שקיימה התנועה אחרי המלחמה חויסלו מדריכים חדשים, רעננים ותמימים, שהיו מוכנים לשמוע ומוכשרים למאמץ שכלי ומעשי כאחד. הם התקשרו לתנועה וברבות הימים גדלו מהם גם חברי הנהגה ומדריכים מרכזיים. אולם מעטים היו כוחות ההדרכה המרכזיים ומועט הזמן. התנועה לא עברה את ה-1000 ובמיספר הזה סיימה את פרק חייה על אדמת פולין.

ארכיון התנועה

בסוף 1946 נמצא במעבדה האדסה ארכיון רינגלבלום, בהתגלות תחומר הרב, נתברר שחלקה של התנועה רב בארכיון הכללי. הדפים שהעלו עובש הכהיו

מה רבה היתה גדלות הנפש של חברי התנועה, הבתירות האידאולוגית והנאמנות ללא גבול של החברים שנדונו לניתוק וכליה והאמינו בסחר יותר טוב. גילוי העתונים והתעודות המעטות של התנועה בימי המלחמה הוסיפו לערכי התינוך של התנועה בפולין. בקיבוצים ובבתי-הנער, במועדונים ובתנועות הנוער קטנים, ציטאטות וסיסמאות מפרי עטם של גיבורי התנועה ונשור החוט שניתק עם השמדת התנועה בימי המלחמה.

תערוכת התנועה

כשתמה המולת היציאה והחלט על עריכת תערוכה המוקדשת לחיי התנועה בימי המלחמה ולאחריה. במשך שבועות רבים עמלו ציירים ואמנים מבין החברים וקישטו את אולםי הקיבוץ בלודו במצגים, שהעידו על ההישגים הרבים של התנועה. התערוכה סודרה מדורים-מדורים: התנועה במלחמה — ובה התעודות, הספרים והעתקי העתונים מארכיון התנועה; בחדר זה הוצב גם עמוד זכרון לזכר הנפלים. המדור השני סיפר על תקומתה של התנועה לאחר המלחמה, והראה במיספר מפות ודיאגרמות את התפשטותה והישגיה בימי שיבת היהודים מברית-המועצות; במיוחד הובלטו בתי-הנער הרכים ומפעלי המלאכה והעבודה בקיבוצים. המדור השלישי הראה את שאיפת תדורות לארץ-ישראל, את הארץ הגבנית וקיבוצי השומר-הצעיר בתוכה. פינה מיוחדת הוקדשה לקרן-הקיימת-לישראל.

הדיאגרמות הוכיחו, כי מאז אפריל 1945 עד דצמבר 1946 עברו את ההכשרה 1500 בני-נוער ו-5000 מבוגרים, יחד — 6500 נפש בהכשרה. התערוכה משכה הרבה מבקרים מיוחדים לודו, ובעיקר חברים מכל המדינה.

סתיו

עד סתיו 1946 יצא זרם היהודים, העיירות בשלזיה, שהיוו קשפן-ארעי לפליטים — התרוקנו. מרכזי יהודים יותר גדולים כלובלין, ביאליסטוק וביטום התרוקנו אף הם מיהודים. מרכז הכובד של שארית הפליטה עבר לגרמניה ואוסטריה. שקט מדכא ירד על התנועה בפולין. בתקופת השיא של הרפאטריאציה מברית-המועצות היו בפולין 180,000 יהודים. לאחר היציאה הגדולה נשארו 60—70 אלף יהודים בלבד. החלט ללכד את הנשארים, ובסיום מושבת-הקיץ של 1946 נתקיימה מועצת-תנועה, שעמדה בסימן היציאה תבלתי-פוסקת אל מעבר לגבול. היתה חשש שהתנועה תישאר ללא קיבוצים וללא מדריכים, בשעה שעל אדמת פולין עדיין נשארו עשרות אלפי יהודים ובתוכם אלפי בני נוער.

עמדת התנועה בארץ היתה נגד בריחה מבהלת; להישאר ולשמור על חוט השדרה היהודי והאנושי ולא ליהפך לאבק-אדם נודד. הדרכים לארץ היו חסומות, הצי הבריטי עסק בציד-מעפילים ובגרמניה ואוסטריה התרכזו עשרות אלפי פליטים בתנאי חיים קשים מנשוא. התביעה היתה אכזרית — להישאר בפולין עם הנשארים, לרכז את הקיבוצים במיספר ערים בעלות יישוב יהודי גדול, ולהגן על הנשארים. סיסמתו של מאיר יערי בביקורו בפולין היתה: „להיות מצפן

להולכים ועונן לנשאים". מבחינה כללית היתה זו עמדה נוצדקת, אולם המציאות בפולין היתה כליכך איומה, שכל אמת התנפצה כולה.

במדינה התקרבו תבחינות. הגבולות נסגרו. גבר אי-השקט. חזרו הפגיעות ביחידים ברחבי המדינה. הרעה הגיעה עד לשלזיה התחתית. שנחשבה לאזור שקט יחסית: פצצות נזרקו לקיבוץ שבוורוצלאב. מוגפים מאחרי תריס ובריה, עמדו חברי הקיבוץ כשמיספר כליינשק דלים בידיהם. צריך היה לשכנע את התברים, כי אסור להם לעזוב את יהודי פולין לנפשם ועליהם לצאת רק עם אחרון היהודים. על רקע חיים מתוחים אלה התחילו להגיע החוזרים הראשונים מאוסטריה וגרמניה ובפתחם סיפורי-זוועה על החיים במחנות העקורים ועל חוסר התחלת בישיבת על מוודות. הם התחילו להוציא את דרכת הציונות רעה ומיד התרדו החזיקו אחריהם הקומוניסטים והבונדאים, אשר הרימו ראש והטיחו את היססות: מי שרצה לצאת — יצא; הנשאים — חייבים לבנות את חייהם בפולין. התחיל מסע-תעמולה נגד התנועות הציוניות וארץ-ישראל. ה"יורדים" הוצגו לראווה וניתן להם להוכיח את אמינות הסיפורים על החיים במחנות העקורים. הגבולות הסגורים הביאו ליאוש וחוסר-מצא.

נדלו האפשרויות לארגן קיבוצים נוספים. שיבת היהודים מברית-המועצות כמעט שנסתיימה. התנועה פנתה לעבר הנוער שנשאר עם ההורים ובבתי-היתומים של תועד היהודי המרכזי. בתחילת-הנוער האלה שכנו בעיקר בקו וארשה—אויבוצק ובשלזיה התחתית והעילית. כי 1000 בני-נוער וילדים נמצאו אז בבתים מסודרים, כאילו לא קרה דבר מסביב. כיוון החינוך היה רחוק מארץ-ישראל; שפת הלימוד והחיבור היתה פולנית. המורים והמחנכים מילאו בגאמנות את שליחותם של אלה בועד היהודי, שהאמינו כי יחנכו את היתומים היהודים לאזרחות פולנית. בבוא בתחילת-הנוער מאורגנים מברית-המועצות נוהל משא-ומתן עם מנהליהם, כדי שיעברו בשלימות למחנה התנועה, תוך הבטחה לדאוג לעלייתם ארצה או להעברתם בשלימות לצרפת. אולם אצל רבים מבין מנהלים אלה הכריעו שיקולים פרטיים את הכף ומתוך רצון לעשות קאריירה בחרו בכתיבת תועד היהודי המרכזי ששלט או על אמצעים כספיים רבים. הוחלט ללכת אל הנוער עצמו, לדבר על לבו ולהראות לו את הדרך של תשיבת לעם במקום התבוללות חדשה.

במשך שבועות ארוכים קויימו פגישות נסתרות עם הנוער הזה. לעבודה זו התניסו מדריכים צעירים שרק תמולי-שלשום היו הם עצמם שבויים בידי מנזרים פולניים ולא ידעו דבר על הארץ והתנועה והנה וחייהם הקצרים בקגרי-התנועה הפסידו להיות שליחי-מצוה לדבר גדול. תוצאות הפגישות לא אחרו לבוא והנוער נמשך לתנועה. מחנכיהם ניסו להפריע ואף פנו אל השלטונות. תוקף עמידתה של התנועה על זכותו של הנוער לחזור לחיק עמו הכריע. חלק מן הנוער עבר לבתחילת-הנוער של התנועה בשלזיה. שוב נרשם דף רבי-ערך בתולדות התנועה שלאחר המלחמה.

דף אחרון

השנים 1948 ו-1949 היו שנות-היאבקות על שמירת הקיים ומלחמה נואשת על עליית שארית יהודי פולין ארצה. 60—70 אלף יהודי פולין שנשארו לא חשבו

על יציאה בלתי-ליגאלית. במשך כל אותו זמן היתה יציאה אטית של מאות אשר ידעו כי יגיעו למחנות-העקורים בגרמניה ואוסטריה. יתר היהודים הסתדרו בעבודה וקשה היה להם להשלים עם יציאת למסרה בלתי-ברורה. מעשה קילצה לא חזר יותר — תמשלה שלטה במצב, אס-כי את האנטישמיות אי-אפשר היה לעקור. עם סגירת הגבולות עלתה קרנם של אויבי-הציונות, חוצפתם גדלה מיום-ליום. התחילו לזנום הקמת הסתדרות בוצר יהודית אחידה. התחילו להקשות על הרצאת העתונות של התנועה על-ידי קיום צנוורה חמורה, הצרו את מעמדה בחדשים היהודיים ומנעו עזרה תקציבית. לכאורה הכל היה מותר למען המסרת של שיקום החיים היהודיים בפולין, אולם כל הצעדים האלה תרמו למעשה להתבוללות.

תקופת ההיאבקות ההירואית של היישוב בארץ, הכרות המדינה, מלחמת השיחור, בוא צירות ישראל לפולין — היוו מפנה ביחס השלטונות, ואף מצד הקומוניסטים היהודים, אל התנועות הציוניות. ביהדות פולין גאה אז גל של התלהבות לאומית, אחדת וסולידאריות עם היישוב הנאבק על קיומו. לפרק זמן קצר הפכו הקומוניסטים היהודים לתומכים נלהבים במלחמת הגבורה של היישוב היהודי נגד האימפריאליזם האנגלי והפולשים הערבים. למגבית ההגנה, שנערכה בפולין, נהגו יד כל שכבות הציבור היהודי. באסיפות היהודיות החמוניות נתרעדו כל ניטי הנפש היהודית. כל יהודי תרגיש כי המאבק שם הוא גם מאבק על חייו ועתידו. נציגי השלטונות היו מופיעים באסיפות-עם וגואמים בהתלהבות על הארץ ומאבק היישוב. הם היו משווים את המאבק על גדות הירדן לעמידתם של יהודי הגטו על גדות הוויסלה.

לזמן-מה נשטה התנועה לרווחה וניצלה את אפשרויות הפעולה. התנהגה הראשית עשתה או פעולה מקיפה להוצאת תוכניות עבודה לשכבות החינוכיות. כן הופיע, "העלון החינוכי", במת המדריך השומרי בפולין. הוכרו על מפעל לימוד עברית בתנועה ובכל הקנים עסקו בשקידה על לימוד השפה העברית, תוך כוונה לעלות ארצה. אמנם היו אז רק קיבוצים ספורים וחברים מעטים, אך התנועה החינוכית והמפלגה היו את דיהם בחקוה לעליה נורמאלית, שאמנם הגיעה לבסוף. מה מוזר היה לעלות על אוניות-עולים במל על חוף הים הבאלטי ולהפליג ללא חיש לעבר חופי הארץ!

בדצמבר 1949 נערכה המועצה הראשית האחרונה, בה השתתפו 140 חברים. המועצה עמדה בסימן פקודת-החיסול. באולם נכחו חברי תנועה שנשארו בפולין במשך כל שנות אחרי המלחמה. במועצה זו התווכחו בבעיות העומדות ברוחו של היישוב היהודי בארץ ונעשה ניסין לסכם את דרכה של התנועה ביהדות פולין. האם מילאה את תפקידה? המסקנה היתה כי נעשה הרבה על אף המציאות הקשה, בייחוד בשנת הקיום האחרונה. הנצחון הרעיוני בולט לעין, לאור העובדה כי למרות כל ההגבלות עולה יהדות פולין בהמוניה ארצה. נאמנים לצו התנועה נשארו חברים רבים עם אחרוני היהודים ולא הפקירו אף עמדה תנועתית. עד הרגע האחרון הוחזקו שלוש נקודות תכשרה וקריטו מפעלי קיץ וחורף. קני התנועה היוו כוח רעיוני ביישובי היהודים. הודות לקיומה נשמרה זיקת עשרות אלפי יהודים

לעם ולארץ. בוויכוח שנישט במועצה השתתפו חברים צעירים, מן הדור שצמח מתוך התנועה לאחר המלחמה, עדות לכוח הצמיחה מחדש של התנועה. היה זה המועצה האחרונה של התנועה בפולין. בסיומה הוקראה איגרת-הסיכום שיוגרת לקיבוץ הארצי ולהנהגה העליונה בארץ:

„המועצה האחרונה של תנועת השומרית-צעיר בפולין, שהתכנסה בימים 7-8 בדצמבר 1949 מעבירה לכם את ברכתה השומרית. בעוד זמן קצר נוכל, אחרי שנות קשרי-מסתבים, ללחוץ את ידיכם.

על היום הזה חלמנו רבות, ביום החול הממושך של חישול חוליות שאבדו ונמצאו מחדש, בחיפוש אחרי נוספות. היכינו ליום הזה בשמחה ובארישקט, מתוך ידיעה ברורה, כי המעשה החלוצי דורש התגברות עצמית, מלחמה ללא ליאות עם קטנות ואגואיזם, דורש את החכמה המסובכת של הבשלה אטית.

במשך חמש שנות עבודתנו עמלנו לגדול ולהיות ראויים ליעוד זה. הטלנו על כף המאזניים את התלהבותנו, שכבחה במחנות, את כל האומץ שהצטנן במחנות-ריכוד, את כל יצר החיים ואת השאיפה שנותרת לקיום יותר נעלה, קורן, מלווה יצירה. מקומץ קטן של פעילים צמחנו לתנועה גדולה, אשר הפכה לגורם קובע בציבוריות היהודית. הבאנו ללב יהודי פולין השדוים במבוכה דבריי-עידוד ותקווה, גייסנו את ניצוצות ציגונותם, גילינו להם את הארץ הלוחמת בגבורה ובזנה, החיינו בהם את המושג הרחוק באופן כה טראגי והקרוב כה לגעת — מושג „מולדת“, הפחנו את אש העליה, אשר הקיפה המונים רחבים ומאירה כיום את הרחוב היהודי בשלהבת קורנת.

בחיינו הפנימיים שאפנו להיות ראויים לרעיון שהפכנו לנשיאיו. קנינו עלו בחיפושם וברשתתם המוסרית, במושבות ובסמינאריזמים חישלנו את המחשבה השומרית ונשקנו הרעיוני, אשר איפשר להצריך נכונה את הגוונים של ההיאבקות על נפשו של היהודי הפולני וכן להצמיח ולחזק את הקשרים עם התנועה והקיבוץ הארצי. התגאינו על כי הקימונו הכשרה של שלוש שכבות — בוגרים, צופים ובוגרים וצופים, אשר עבדו ופעלו באקלים של קשיים והתנגשויות ואף-על-פי-כן התגבשו והתחשלו תוך כדי ניהול מאבק בלתי פוסק על זכות קיומם.

החיסול המוקדם של התנועה הציונית מטיל עלינו מאמץ מוגבר בתחומי הזמן שנותר לרשותנו — מתוך גיבוש נוסף של עמדתנו היסודית לגבי ארצות הדמוקראטיות העממיות, שגורמים אמוצינאליים עלולים לעקמה אולי במידת-מה. מלחמת המענה הסוציאליסטי היא מלחמתנו; ואם בלהט מלחמת המעמדות המוגברת מחד וחוסר הבנה למחשתנו המשתררת מאידך — הגנו נפגעים באופן כאוב, אין זה עלול לערפל את ראייתנו במחנה זה דווקא את מיטב עמיתינו. אנו מאמינים בהם ואנו תקווה, כי יום יבוא והם אף בנו יאמינו.

הגנו גומרים את עבודתנו בפולין ואנו מנצלים את אחרוני הימים העומדים לרשותנו לשם אירגון עליית נוער רחבת. הגנו גומרים את עבודתנו מתוך ריכוז ורצינות כיאה לנמר השלב הראשון של שירותנו לארץ. אנו מתכוננים לשלב השני — לקראת הקיבוץ הארצי.

תנועה על חורבות

מועצתנו האחרונה מבטיחה לכם, חברינו מהעמקים ומתגליל, מהנגב ומת' שומרון, אנשי נגבה ויד-מרדכי, שבראש שאיפתנו כיום הזה, שנעמוד על הגובה בתפקידינו המכבים לנו אתכם יחד בעתיד הקרוב.

חזק ואמץ

מועצת השומרי-הצעיר בפולין

תמה פרשת חיי יהדות פולין. בשלם פרק פעילות תנועת השומרי-הצעיר שם, והם לקח למרכז-יהדות אחרים וחוראת-דרך לתנועה בכל אתר ואתר.

הערות

1. הכוונה לקבוצה שבראשה עמד א. קובנר. ראה: יהודה באואר, חפריח, הוצאת מורשת וספרות פועלים, ע"פ 16-27.
2. שם, ע"פ 27-29.
3. הכוונה בעיקר למורדי הגיטאות בווארשה וביאליסטוק.
4. חייקה גרוסמן, ממנהיגות המתחרת הלוחמת בגיטו ביאליסטוק; חברת הכנסת; חברת קיבוץ עברון. מיכאל ליטבק ד"ר, היה חבר קיבוץ ניר-דוד ונפל במלחמת השחרור, שלמה מר, חבר קיבוץ ניר-דוד, יהודה פרט, חי באר-היב, פן (משה מאיר), חבר קיבוץ ניר-דוד, ישראל גלור ד"ר, מתבר הרישית, חבר קיבוץ ניר-דוד.
5. מכאן ואילך פעלו שתי התנועות בתנועות היבוכיות נפרדות וקיימו שיתוף-פעולה במסגרות יהודיים מרכזיים וממשלתיים.
6. ישעיהו (חייקה) ריגר, חבר קיבוץ עין-השופט, הגיע לפולין באוקטובר 1945, היה חבר ההנהגה הראשית בפולין שלפני המלחמה ומתאנשים המרכזיים בריכוז בוילנה, עלה לארץ, בין האחרונים, בסוף שנת 1946.
7. הוצע קם ביוזמת הקומוניסטים ונתמך עלי-די אנשי הכונד, בראשו הועמד ד"ר אמיל זומרשטיין, מדינאי ציוני וחוק שנאסר ב-1939 עלי-די הסובייטים, מבית-הסוהר בלוקה ישר למשרת האהראי לשיטום במימשל החדש. לאחר משאיו-מתן ממשיך הושג שוויון בין ציונים ושאינם ציונים בהרכב הוועד.
8. ישראל גלור נקבע ככא-יכוח השומרי-הצעיר בוועד זה והוא פעל בו עד צאתו מפולין בסוף שנת 1946.
9. האזורים הנ"ל שסופחו לפולין היו בשלב זה כמעט ריקים, לאחר שתושביהם הגרמנים ברחו או גורשו מהם. בתים שנשארו על ציונם שימשו מקלט ראשון לפליטים יהודים שחזרו מברית-המועצות וברובם רוכזו באזורים אלה.
10. ראה: נסיה אורלוביץ-רונק, אנא, המותר כבר לפנות, הוצאת "מורשת" וספרות פועלים.
11. במרחקי ברית-המועצות, ובעיקר באובקסיסטאן, התרכזת קבוצת נדולה של בוגרי השומרי-הצעיר, שרובם היו בריכוז השומרי בוילנה והצליחו להימלט מליטא עם פרוץ מלחמת גרמניה-ברית"מ. באובקסיסטאן הם פיתחו פעילות מהתרחית עניפה באירגון, בעזרת הדדית ובעיקר בקשרים עם הארץ ומאמצים מרובים, לארגן עליה דרך טהראן. הקבוצה סבלה מנגישות ה"ק.ה.ד.", שעלת על עקבותיה. משנכשלו מאמציהם לצאת את בריה"מ עם הצבא הפולני של אנדרס, ועם התקדמות הצבא האדום מערבה נעו ראשוני החברים מקבוצת זו לעבר פולין במגמה לפירוק גבולות. ואומנם היו בין מניחי

- היסוד לתנועה החינוכית המתחדשת כפולין ומפורצי הגבולות בדרכי „הבריחה“ אל ארץ-ישראל (ראה: י. באואר, הבריחה).
12. נסיה אורלוביץ-רוזניק, מחברת הספר אמא, המותיר פתח לפנות, כיום חברת קיבוץ צמיר.
13. השליח השני שהגיע מהקיבוץ הארצי לפולין לאחר המלחמה היה זלמן זילברפרב-ליבנה, חבר קיבוץ עין-השושן.
14. זקב פלודיץ (קול הצעירים), מוסטי (גשרים) נקראו עלי ידי יהודה טרטו, מאיר גפן ואמיל קוזצ'קוב. את השם „הנחש“ שהופיע ביוזמה, ערכו נחום שרון ויל ואב רוניק ויל.
15. הכוונה לשלום חולבסקי, שעמד לאחר המלחמה בראש ארגון הפארטיזאנים בפולין, ולאחר-מכן בין האנשים המרכזיים בפחית.
16. ד"ר שמואל אמרנט, לשעבר מנהל הסטונאר למורים „תרבות“ בוילנה. לאחר שחרורו מכית-הכלא בערנובין, בו היה כלוא במשך שנתיים בעוון פעילות ציונית (ראה: י. באואר, הבריחה, ע"ע 24-25), הגיע ללודז' והועמד בראש רשת החינוך העברי, הוא היה בין המארגנים של 12 בתי-הספר העבריים שהוקמו ביוזמת מרכז „החלוץ“ בלודז'.
17. ראובן ארויזצ'רברג, מראשי מפ"ם בארץ והבריכנסת מטעמה שנים רבות.
18. מלבד השליחים שהגיעו מן הארץ — נחום בונה מקיבוץ שצריהגולד, בנימין טגא מקיבוץ אילון (היום עורך ששמי לילדים) — השתתף בוועידת-היסוד של המפלגה גם מרדכי בנטוב.
19. קיבוץ הסטודנטים היה בוויזלאב ומדריכו היה פנחס שטרן ויל, חבר התנועה הראשית במחתרת וסניף בצבא הפולני.

IN THIS ISSUE

Evidence

- **A. Weinrib**, a Jewish physician, who was head of the Jewish Hospital in the Wilna Ghetto during the war years, and knew its leaders closely, is relating the story of the hospital and, among the rest, deals with the controversial personality of the head of the Judenrat, Jacob Gens. Some of the facts in this article are published for the first time.
- **Frania Broide**, of Kibbutz Kfar Menachem, gives evidence of a mother to an infant, relating to her experience during "those years". The main part deals with the time she spent in a bunker in a village near Grodno.
- **Akiba Skidel**, of Kibbutz Kfar Blum, who served with the U.S. Army, publishes letter written to his family, while he was stationed in Berlin in the summer of 1945.

Research

- We bring herewith the preface to the diary of Adam Tcherniakov, head of the Warsaw Judenrat, now published in English. The preface was written by Professors Raoul Hilberg and Stanislaw Staron, of the University of Vermont, U.S.A.
- **Joseph Gouvrin** tries to determine whether there was a Jewish factor in the relations between Nazi Germany and the U.S.S.R. before the German invasion, in June 1941.
- **Hava Wagman-Eshkol** publishes here her research study on the Trans-Dniester Plan for the transfer of Jews, expelled (from Roumania) to this province, to Eretz Israel. She tries to examine whether there was a possibility to save lives or this was just another Nazi attempt to cheat.

Dokumentation

- The activities of the Hashomer Hatzair Movement in Poland, after World War II, is found in the legacy of **Israel Glazer**, of Kibbutz Nir-David. It was written shortly after the liquidation of the Movement in Poland.

Articles

- **Nathan Eck** comments on the concept of "Kiddush Ha-Shem" (Martyrdom) and "Kiddush He-Haim" (Sanctity of human life).
- **Pesach Schindler** offers his remarks to the discussion on "Faith after the Holocaust", which was begun with the article by A. Donat.